

KRZYSZTOF KACZMAREK (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

 <https://orcid.org/0000-0003-4161-9304>

Księga zmarłych członków bractwa modlitewnego cieśli i młynarzy przy kościele dominikanów we Wrocławiu z XV i XVI wieku

Zarys treści: Artykuł dotyczy książki zmarłych członków bractwa modlitewnego cieśli, młynarzy i przedstawicieli innych rzemiosł, które w drugiej połowie XV i początku XVI w. działało pod patronatem dominikanów z wrocławskiego klasztoru św. Wojciecha. Analiza zawartości tej książki została uzupełniona jej edycją w Aneksie. Prezentowana praca ma znaczenie dla odtworzenia praktyk duszpasterskich wrocławskich dominikanów i społecznego zaplecza ich konwentu, a także prozopografii mieszkańców Wrocławia u schyłku średniowiecza.

Abstract: The paper presents the book of the deceased members of the prayer fraternity of carpenters, millers and other craftsmen, which was active in the second half of the 15th and early 16th centuries under the patronage of Dominicans from the Wrocław monastery of St. Adalbert. The analysis of the book is supplemented by its edition in the appendix. The paper is of importance for recreating the ministerial practice of Wrocław Dominicans and the social background of their convent, as well as for the prosopography of Wrocław in Late Middle Ages.

Słowa kluczowe: Śląsk, Wrocław, dominikanie, bractwo modlitewne, XV i XVI w.

Keywords: Silesia, Wrocław, Dominicans, prayer fraternity, 15th and 16th centuries

I.

Idea zakładania bractw religijnych, czyli dobrowolnych wspólnot służących rozwojowi życia duchowego ich członków, narodziła się w czasach chrześcijańskiego antyku. W średniowiecznej Europie upowszechniła się ona za sprawą klasztorów, przyjmujących duchownych i osoby świeckie *ad confraternitatem*, oraz miast, w których – poza funkcjami czysto dewocyjnymi – realizowały one istotne zadania społeczne¹. Najstarsze bractwa na ziemiach polskich założyli w XII w. benedyktyni w Lubiniu oraz bożogrobcy w Miechowie². Na większą skalę rozwinęły się one w XIII-XVI w. w środowiskach miejskich na terenie Pomorza i Warmii oraz

¹ B. K u m o r, Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedzbiorowym, *Prawo Kanoniczne* 10, 1967, nr 1-2, s. 290-295; K. K u Ź m a k, Bractwo kościelne, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1976, kol. 1013-1015.

² B. K u m o r, Kościelne stowarzyszenia, s. 297-298; E. W i ś n i o w s k i, Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu, *Roczniki Humanistyczne* 17, 1969, z. 2, s. 54.

w diecezjach krakowskiej i poznańskiej³. Sprzyjające warunki do ich rozwoju istniały również na Śląsku, który był silnie zurbanizowany i posiadał gęstą sieć fundacji kościelnych – parafii, klasztorów, kaplic oraz szpitali; przy tych ostatnich założono najstarsze w tej dzielnicy, trzynastowieczne bractwa w Bolkowiu, Środzie Śląskiej oraz Ziębicach. Liczba takich wspólnot na Śląsku gwałtownie wzrosła w XIV i XV stuleciu głównie za sprawą popularnych wówczas konfraterni Pańskich (zwłaszcza Bożego Ciała i Grobu Pańskiego), maryjnych oraz różańcowych. Po okresie zastoju w czasie reformacji życie brackie ponownie rozkwitło w tej dzielnicy po zakończeniu wojny trzydziestoletniej, utrwaleniu tam władzy wiernych katolicyzmowi Habsburgów, objęciu rządów w diecezji wrocławskiej przez hierarchów aktywnie działających na rzecz odrodzenia życia religijnego oraz sprowadzeniu jezuitów, oddających się nowoczesnemu duszpasterstwu⁴. Podobnie jak w diecezji krakowskiej, na Śląsku świeckie konfraternie rozwijały się początkowo pod patronatem kościołów parafialnych i dopiero od XV w. zaczęto je zakładać także przy świątyniach klasztornych⁵.

Dotychczasowe badania nad bractwami religijnymi z dawnej diecezji wrocławskiej koncentrowały się głównie na konfraterniach doby nowożytnej, co łatwo wytłumaczyć stanem zachowania źródeł – większość dostępnych dziś archiwaliów dokumentuje działalność tych stowarzyszeń dla czasów potrydenckich⁶. Mniej liczne są natomiast

³ G. Matern, Die kirlichen Bruderschaften in der Diözese Ermland, Braunsberg 1920; H. Heyden, Kirchengeschichte Pommerns, t. I, Köln-Braunsfeld 1957, s. 158-169; J. Nowacki, Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. II, Poznań 1964, s. 737-752; E. Wiśniewski, Bractwa, s. 55-60; J. Mitkowski, Księga zmarłych bractwa kościoła Panny Marii w Krakowie (wiek XIV-XVIII), *Studia Historyczne* 11, 1968, nr 1, s. 71-95; H. Zaremska, Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego, Wrocław 1977; T.M. Trajdos, Bractwo św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie (XV-XVIII w.), *Nasza Przeszość* 71, 1989, s. 5-59; I. Czarciniński, Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu, Toruń 1993; S. Litak, Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka, *Przegląd Historyczny* 88, 1997, nr 3-4, s. 502-509; J. Rajman, Rajcy krakowscy i członkowie ich rodzin w księdze zmarłych bractwa Najświętszej Marii Panny w Krakowie (połowa XIV – koniec XVI wieku), *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 7 (11), 2015, s. 45-68; A.E. Godek, Bractwo Ubóstwa Chrystusowego przy kościele pw. św. Floriana w Krakowie w latach 1501-1949, w: *Christus vincit. Księga dedykowana biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, Toruń 2017, s. 253-275.

⁴ B. Kumor, Kościelne stowarzyszenia, s. 298; W. Bohnak, Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików świeckich w diecezji wrocławskiej od XVI w. do 1810 r., Wrocław 1983, s. 64-107; S. Litak, Bractwa, s. 513-514; J. Mandziuk, Kościół katolicki na Śląsku pod panowaniem habsburskim, *Saeculum Christianum* 1, 1994, nr 1, s. 65-83; tenże, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. I, cz. 2, wyd. 2, Warszawa 2010, s. 372; M. Surdacki, Bractwa charytatywne w Polsce od średniowiecza do końca XVIII wieku, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 101, 2014, s. 235.

⁵ Zob. H. Zaremska, Bractwa, s. 51-52.

⁶ J. Kaufmann, Die Herz-Jesu-Bruderschaft zu Kupferberg in Schlesien, Kupferberg 1904; C. Wavra, Die Bruderschaft von der Todesangst Jesu Christi am Kreuze in Löwenberg Schl., Greiffenberg in Schl. 1914; G. Schnyder, Die Namen der Rosenkranzbruderschaft an der Augustinerkirche in Sagan (1663-1790), *Archiv für Sippenforschung und alle verwandten Gebiete* 12, 1935, z. 7, s. 226; H. Hoffmann, Eine Bruderschaft der Geistlichkeit des Archipresbyterats St. Mauritius, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* (dalej cyt.: ASKG) 2,

materiały oświetlające ich dzieje do połowy XVI stulecia. Na ich podstawie Johann Heyne podał garść informacji o bractwie Bożego Ciała w Środzie Śląskiej i wspólnocie altarystów przy wrocławskiej parafii św. Elżbiety⁷, Adolf Weiss odnotował działalność konfraterni w średniowiecznym Wrocławiu⁸, Herman Schaffer omówił losy Bractwa Maryjnego z Raciborza⁹, Carl Blasel zajął się bractwem różańcowym działającym pod patronatem dominikanów z klasztoru św. Wojciecha we Wrocławiu¹⁰, Paul Baumgart opublikował wykaz konfratrów wspierających materialnie bractwo Bożego Ciała w Środzie Śląskiej¹¹, a Josef Gottschalk poświęcił obszerne studium bractwu altarystów przy kościele św. Marii Magdaleny we Wrocławiu¹². Po II wojnie światowej prace nad śląskimi bractwami religijnymi podjęli historycy polscy, choć początkowo wypowiadali uwagi o tych wspólnotach wyłącznie na marginesie publikacji poświęconych działalności wrocławskich ordynariuszy, którzy otaczali je swoją opieką¹³. Wypowiedzi te były jednak tak nieliczne i zdawkowe, że kiedy w latach

---

1937, s. 273-274; t e n ż e, Studien zur Geschichte Männer-Kongregation Maria Reinigung in Breslau 1638-1938, Breslau 1938; t e n ż e, Bruderschaftsleben im barocken Breslau, ASKG 6, 1941, s. 207-242; H.J. K e m p e, Die Bruderschaften an der Universität Breslau, Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 6, 1961, s. 138-149; W. W ę g r z y n - K l i s o w s k a, Wrocławskie bractwa muzyczne w XVI i XVII wieku, Rocznik Wrocławski 5, 1998, s. 169-174. Stan badań podsumowali: J. K o p i e c, Historiografia diecezji wrocławskiej do roku 1821, Archiwa, Biblioteki i Muza Kościelne 45, 1982 i odtwórka, s. 358-359; W. B o c h n a k, Religijne stowarzyszenia, s. 14-36; J. M a n d z i u k, Historia Kościoła, t. I/2, s. 369-379; Z. O r l i t a, Fromme Bruderschaften in Böhmen, Mähren und Schlesien. Ein Forschungsüberblick, w: Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa, Wien 2018, s. 67-85.

⁷ J. H e y n e, Die große Bruderschaft Corporis Christi bei der Stadtpfarrkirche St. Andreas zu Neumarkt gestiftet in der Mitte des 15. Jahrhundert. (Ein Beitrag zur schlesischen Kirchen- und Diözesangeschichte im Mittelalter), Schlesisches Kirchenblatt 13, 1847, nr 35, s. 417-420; t e n ż e, Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau, t. II, Breslau 1864, s. 512-517, 589-594.

⁸ A. W e i s s, Chronik der Stadt Breslau von der ältesten bis zur neuesten Zeit, Breslau 1888, s. 198, 730.

⁹ H. S c h a f f e r, Geschichte einer schlesischen Liebfraueugildie seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften, Ratibor 1883.

¹⁰ C. B l a s e l, Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau, Breslau 1912 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 16), s. 29; t e n ż e, Geschichte der Rosenkranzbruderschaft bei St. Adalbert in Breslau, Breslau 1912; t e n ż e, Studien zur Geschichte der Rosenkranzbruderschaft bei St. Adalbert zu Breslau, cz. 1, Schlesisches Pastoralblatt 33, 1912, nr 1, s. 1-6; cz. 2, tamże, nr 2, s. 20-27; cz. 3, tamże, nr 4, s. 59-62.

¹¹ P. B a u m g a r t, Neumarkter Bürger und die Bruderschaft S.S. Corporis Christi 1412-1563, Archiv für Sippenforschung und alle verwandten Gebiete 10, 1955, z. 5, s. 157-160; z. 7, s. 231-233.

¹² J. G o t t s c h a l k, Das Totenbuch der Altaristenbruderschaft von Maria Magdalena zu Breslau, ca. 1454-1524, ASKG 6, 1941, s. 127-185.

¹³ W. U r b a n, Studia z dziejów diecezji wrocławskiej w pierwszej połowie XV wieku, Wrocław 1959, s. 266; t e n ż e, Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej. Biskup Jodok z Rosenbergu, Studia Theologica Varsaviensia 3, 1965, nr 2, s. 409-410; t e n ż e, Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej (cd.). Biskup Rudolf z Rüdeshaim, tamże 4, 1966, nr 1, s. 158-159; t e n ż e, Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej (cd.). Biskup Jan Roth (1482-1506), tamże 5, 1967, nr 1, s. 52.

1969-1980 Eugeniusz Wiśniowski oraz Antoni Czacharowski ukazywali wkład rodzimych autorów w badania nad średniowiecznymi bractwami z ziem polskich, nie byli w stanie przywołać żadnego przykładu takich studiów z terenu biskupstwa wrocławskiego¹⁴. Dopiero po ostatniej dacie ukazały się: książka ks. Władysława Bochnaka o konfraterniach z tej diecezji z XVI-XIX w., która (choć wymaga uzupełnień) jest do dziś podstawowym kompendium o życiu brackim we Wrocławiu i jego okolicy¹⁵; rozprawka biskupa Jana Kopca o znaczeniu konfraterni religijnych dla rozwoju pobożności barokowej¹⁶; studium Marka Słonia o wrocławskich szpitalach, w którym autor odnotował działające przy nich stowarzyszenia¹⁷; praca Antoniego Barciaka poświęcona bractwu literackiemu z Raciborza¹⁸; wydane przez piszącego te słowa wykazy członków wspólnoty różańcowej, działającej w pierwszej połowie XVI w. pod patronatem dominikanów ze Świdnicy¹⁹, a także publikacja Anny Pobóg-Lenartowicz o osiemnastowiecznych dominikańskich promotorach bractwa różańcowego w Krapkowicach²⁰. Osobnych opracowań doczekały się również liczne w średniowiecznym Wrocławiu cechy, które – obok zadań gospodarczych – pełniły ważne funkcje religijne i czasami były z tego względu niesłusznie utożsamiane z bractwami²¹.

¹⁴ E. Wiśniowski, Bractwa; A. Czacharowski, Die Bruderschaften der mittelalterlichen Städten in der gegenwärtigen polnischen Forschung, w: *Bürgerschaft und Kirche*, Sigmaringen 1980, s. 26-37.

¹⁵ W. Bochnak, Religijne stowarzyszenia. W maszynopisie pozostała powstała dekadę wcześniej na KUL praca magisterska tego autora: *Bractwa w archidiaconacie wrocławskim w okresie potrydenckim*, Lublin 1974.

¹⁶ J. Kopic, Bruderschaften als Ausdruck barocker Frömmigkeit, *ASKG* 44, 1986, s. 81-91.

¹⁷ M. Słóń, *Szpitala średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000.

¹⁸ A. Barciak, Bractwo literackie NMP w Raciborzu jako wspólnota religijna, w: *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, Kraków 2010, s. 183-191.

¹⁹ K. Kaczmarek, Wykazy członków bractwa różańcowego przy klasztorze dominikanów w Świdnicy z XVI wieku, *Roczniki Historyczne* 89, 2023, s. 121-177.

²⁰ A. Pobóg-Lenartowicz, The Dominicans of Opole as promoters of rosary prayer (on the example of the Book of the Rosary Confraternity of Krapkowice of the 18th century, *Saeculum Christianum* 30, 2023, nr 2, s. 182-193.

²¹ A. Schult, Zur Geschichte der Breslauer Goldschmied-Innung, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* (dalej cyt.: ZGS) 5, 1863, s. 343-353; t e n ż e, *Urkundliche Geschichte der Breslauer Maler-Innung in den Jahren 1345 bis 1523*, Breslau 1866; W. Adler, *Die Geschichte der Breslauer Fleischerzunft*, Breslau 1904; E. Hintze, *Die Breslauer Goldschmiede. Eine archivalische Studien*, Leipzig 1906; t e n ż e, *Schlesische Goldschmiede, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift*, NF 7, 1916, s. 93-138; *Aus der Lade der Maurer- und Steinhauer-Innung zu Breslau 1475-1925. Urkunden, Meister tafeln, Meisterstücke, Auszüge aus den Protokollen, Generalzunftsartikel, Hüttenordnung*, Breslau 1925, s. 23-26; *Das Brauwesen der Stadt Breslau*, Berlin 1930; *Die Mauermeister der Breslauer Zunft 1475-1870*, opr. K. Bimler, *Quellen zur schlesische Kunstgeschichte* 3, 1938, s. 3-50; *Die Zimmermeister der Breslauer Zunft 1457-1870*, opr. K. Bimler, tamże 4, 1939, s. 4-60; A. Kowalik, *Aus der Frühzeit der Breslauer Tuchmacher*, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Breslau* 5, 1938, s. 5-74; M. Korżel-Krasina, *Cech stolarski we Wrocławiu w XVIII wieku*, *Dolny Śląsk* 10, 2002, s. 196-215; zob. też B. Kumor, *Kościelne stowarzyszenia*, s. 301-302; E. Wiśniowski, *Bractwa*, s. 60-62; H. Zaremska, *Żywi wobec*

Z opublikowanych dotąd prac poświęconych średniowiecznym konfraterniom z terenu Śląska wynika, że największa ich liczba działała w tym okresie we Wrocławiu (przy kościołach św. Barbary, św. Elżbiety, św. Marii Magdaleny, dominikańskim św. Wojciecha i kilku fundacjach szpitalnych), co nie dziwi, zważywszy na demograficzny potencjał tego miasta oraz zagęszczenie na jego terenie fundacji sakralnych. Bractwa te były organizacjami masowymi, choć z uwagi na skromne zasoby ich spisów osobowych z XIV-XVI w. trudno podać dokładne dane ukazujące liczebność tych wspólnot w najstarszym okresie ich funkcjonowania. Niemożliwa do zweryfikowania jest informacja z dokumentu erekcyjnego bractwa różańcowego przy kościele wrocławskich dominikanów z 1481 r., jakoby już w chwili jego założenia zapisało się do niego *aliquot milia homines utriusque sexus spiritualium et seculariorum*²². Obliczenia przeprowadzone dla późnośredniowiecznych konfraterni z Raciborza, Wrocławia oraz Świdnicy pokazały, że osiągały one liczebność mierzoną w tysiącach osób w dłuższych przedziałach czasu, natomiast w obrębie jednego pokolenia gromadziły skromniejsze grupy aktywnych członków. H. Schaffer wykazał, że w ciągu pierwszych 100 lat istnienia Bractwa Maryjnego w Raciborzu (1343-1444) wstąpiło do niego 646 osób, a w następnym półwieczu (1445-1494) – ponad 600 kolejnych. U schyłku średniowiecza w zauważalny sposób wzrosła więc dynamika przyjęć do tej wspólnoty nowych chętnych, co (tak podejrzewał autor) było efektem zmian, jakie w religijnych postawach mieszkańców Raciborza wywołały najazdy husytów²³. Domysł ten należy uznać za bardzo prawdopodobny – jest zrozumiałe, że w obliczu realnego poczucia zagrożenia dotknięci nim ludzie szukali duchowej opieki i codziennego wsparcia w lokalnej wspólnocie²⁴. J. Gottschalk ustalił, że w ciągu 70 lat (1454-1524) do bractwa altarystów przy wrocławskiej parafii św. Marii Magdaleny wstąpiło 948 osób²⁵. Z kolei spisane w pierwszej połowie XVI w. rejestry członków bractwa różańcowego z okręgu dominikanów świdnickich odnotowują 2356 członków, przy czym rzeczywiście było ich bez wątpienia więcej – wykazy te nie obejmują działających w bractwie mieszkańców samej Świdnicy, w większości anonimowe i przez to niemożliwe do policzenia pozostają także zapisane do tej wspólnoty dzieci konfratrów²⁶. Znacznie większe od średniowiecznych były bractwa nowożytne²⁷. Do konfraterni Różańca Świętego przy kościele dominikańskim

---

zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI w., *Kwartalnik Historyczny* 81, 1974, s. 734-738; H. S a m s o n o w i c z, Cechy rzemieślnicze w średniowiecznej Polsce: mity i rzeczywistość, *Przegląd Historyczny* 75, 1984, s. 553; Z. K r o p i d ł o w s k i, Korporacja, bractwo czy cech? Z dziejów nauki społecznej Kościoła, *Zeszyty Naukowe KUL* 39, 1996, nr 1-2, s. 107-126; J. F l a g a, Życie religijne korporacji rzemieślniczych w dawnej Polsce, *Roczniki Nauk Prawnych* 16, 2006, nr 2, s. 337-339.

²² C. B l a s e l, *Geschichte der Rosenkranzbruderschaft*, s. 34; J. M a n d z i u k, *Historia Kościoła*, t. I/2, s. 375.

²³ H. S c h a f f e r, *Geschichte*, s. 237-239.

²⁴ Zob. M. Z d a n e k, Szlachta i cystersi jędrzejowscy XVII-XVIII w. w świetle wykazu konfratrów przyklasztornego bractwa św. Bernarda, w: *Z życia religijnego szlachty i mieszczaństwa między Wisłą a Pilicą w XVI-XIX wieku*. *Studia*, Kielce 2014, s. 19.

²⁵ J. G o t t s c h a l k, *Das Totenbuch*, s. 177.

²⁶ K. K a c z m a r e k, *Wykazy*, s. 131-136.

²⁷ S. L i t a k, *Bractwa religijne*, s. 521-522.

w Żąbkowicach Śląskich w ciągu 100 lat (1685-1787) zapisało się ponad 51 tys. chętnych²⁸. Podobną liczbę członków zgromadziła w zbliżonym czasie wspólnota szkaplerzna w Trzcinicy Wołowskiej niedaleko Żmigrodu²⁹. Do bractwa różańcowego przy klasztorze kanoników regularnych w Żaganianiu w latach 1675-1790 zgłosiło się ponad 20 tys. kandydatów³⁰. Taka sama konfraternia przy klasztorze Braci Kaznodziejów we Wrocławiu w drugiej połowie XVIII w. zgromadziła kilkanaście tysięcy osób³¹. Tyle samo członków i członków liczyło w XVIII-XIX w. bractwo Najświętszego Serca Jezusa w Miedziance³², a także wspólnota Narodzenia NMP w Otmuchowie³³. Słabsze od nich liczebnie były bractwa na wschodnich kresach Rzeczypospolitej, które funkcjonowały w otoczeniu zdominowanym przez wyznawców prawosławia³⁴. Liczba konfratrów, którzy działali w bractwach w danym pokoleniu w największych ośrodkach, mogła dochodzić do kilkuset osób, w mniejszych była niższa³⁵. Biorąc pod uwagę zaludnienie ośrodków, w których istniały te wspólnoty, można przyjąć, że były one w stanie zgromadzić znaczący, sięgający kilkunastu lub nawet kilkudziesięciu procent odsetek ich dorosłych mieszkańców³⁶. Masowy charakter dawnych wspólnot brackich wynikał z tego, że przyjmowały one chętnych bez względu na płeć, status społeczny, wykształcenie, a niekiedy także wiek³⁷. Należeli do nich duchowni i laicy, mężczyźni oraz kobiety, przy czym odsetek tych ostatnich wzrósł w XV i XVI w. Do bractwa maryjnego w Raciborzu od połowy XIV do połowy XV w. przyjęto 487 mężczyzn i 159 kobiet, zaś w drugiej połowie XV w. – 325 mężczyzn i 282 kobiety³⁸. O ile więc w pierwszym stuleciu funkcjonowania tej konfraterni około 3/4 jej składu stanowili duchowni i mieszcianie, a tylko 1/4 kobiety, o tyle u schyłku średniowiecza odsetek tych ostatnich zbliżył się do połowy. Wśród wiernych zapisanych w drugiej połowie XV i początkach XVI w. do konfraterni altarystów przy parafii św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, poza grupą blisko 200 duchownych, było 750 laików, w tym 266 mężczyzn i aż 484 kobiety³⁹, zaś w szeregach bractwa różańcowego działającego w I ćwierci XVI w. w okręgu dominikanów świdnickich działało 1195 kobiet i 1161 mężczyzn⁴⁰. Trudno powiedzieć, w jakiej mierze przykłady te są reprezentatywne dla pozostałych bractw średniowiecznych, ale wydaje się, że odsetek kobiet należących do konfraterni na Śląsku należy uznać za wysoki – pod koniec XV w. wśród blisko

²⁸ W. B o c h n a k, *Religijne stowarzyszenia*, s. 217-218.

²⁹ Tamże, s. 218.

³⁰ G. S c h n y d e r, *Die Namen*, s. 226.

³¹ H. H o f f m a n n, *Bruderschaftsleben*, s. 213-214.

³² J. K a u f m a n n, *Die Herz-Jesu-Bruderschaft*, s. 55-57.

³³ W. B o c h n a k, *Religijne stowarzyszenia*, s. 220-221.

³⁴ Por. A. M a z i a r z, *Bractwo Najświętszych Serc Jezusa i Maryi przy kościele parafialnym w Połocku w świetle księgi brackiej z lat 1794-1818*, *Miscellanea Historico-Archivistica* 25, 2018, s. 31-46.

³⁵ Por. J. H e y n e, *Die große Bruderschaft*, s. 419; E. W i ś n i o w s k i, *Bractwa*, s. 79.

³⁶ Tamże, s. 79-80.

³⁷ B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia*, s. 304-306; E. W i ś n i o w s k i, *Bractwa*, s. 64-67; A. B a r c i a k, *Bractwo*, s. 187-188.

³⁸ H. S c h a f f e r, *Geschichte*, s. 237-239.

³⁹ J. G o t t s c h a l k, *Das Totenbuch*, s. 177.

⁴⁰ K. K a c z m a r e k, *Wykazy*, s. 134-135.

200 zmarłych członków bractwa NMP przy kościele Mariackim w Krakowie było zaledwie 20 kobiet⁴¹.

Na konfratrach ciążyły obowiązki związane z koniecznością udziału w pogrzebach ich zmarłych towarzyszy oraz mszach i nabożeństwach w intencji ich zbawienia – wszyscy obecni w mieście członkowie konfraterni altarystów przy wrocławskim kościele św. Marii Magdaleny musieli uczestniczyć w egzekwiach nad zmarłymi, raz w roku udać się na mszę za ich dusze i odczytywanie poświęconych im anniwersarzy, a w kwartalne Suche Dni stawiać się na msze, podczas których wspominano wszystkich zmarłych członków konfraterni. Zaniedbywanie tych obowiązków pociągało za sobą dotkliwe kary finansowe⁴². Wspólnoty brackie dysponowały własnym majątkiem. W przypadku Śląska najwięcej informacji o stanie ich posiadania pochodzi z Wrocławia, gdzie mieszczanie chętnie zapisywali im dochody z czynszów oraz nieruchomości. Warto przywołać wybrane przykłady takich praktyk. W 1463 r. wrocławska mieszcza Walpurga Henihenerynne przekazała starszym bractwa przy parafii św. Marii Magdaleny należącą do niej ławę szewską⁴³; ta sama wspólnota w 1487 r. otrzymała od Bartosza Hundsfelta 6 grzywien rocznego czynszu z domu przy ul. Oławskiej⁴⁴, a 10 lat później Wawrzyniec i Jadwiga Roseler przekazali jej należący do nich dom⁴⁵. Z kolei w roku 1465 Konrad i Elżbieta Hartmanynne oświadczyli, że po ich śmierci cały należący do nich majątek ma przejść na własność bractwa działającego przy kościele św. Barbary⁴⁶. Ta sama konfraternia otrzymała w 1488 r. od Kacpra Wircheinborna 8 grzywien czynszu⁴⁷, a Kacper Luchenborn darował jej 2 grzywny rocznego czynszu z domu położonego przy ul. Ruskiej⁴⁸; dwa lata później Marta Kopperschmedynne darowała temu bractwu pół grzywny czynszu z domu Grzegorza Teichmana⁴⁹. Niektóre z tych darowizn miały z góry upatrzony przez ofiarodawcę cel – w 1471 r. Jadwiga Eysenfuerynne przekazała bractwu przy kościele św. Marii Magdaleny 3 grzywny rocznego czynszu na zakup wosku do lichtarzy i opłacenie śpiewów w czasie odbywającego się raz w roku nabożeństwa za duszę zmarłej Barbary Losadzynne⁵⁰. Bywało, że bractwa same dokonywały operacji finansowych, nie czekając na inicjatywę potencjalnych dobrodziejów – w 1506 r. konfraternia przy kościele św. Barbary zakupiła u wrocławskiego powroźnika Mikołaja Hartwega pół grzywny czynszu z należącego do niego domu⁵¹. Mając własne zasoby gospodarcze, bractwa mogły realizować szerokie spektrum zadań związanych zarówno z religijnymi, jak i materialnymi potrzebami należących do nich osób.

⁴¹ H. Z a r e m s k a, Bractwa, s. 68.

⁴² J. G o t t s c h a l k, Das Totenbuch, s. 169; por. A. B a r c i a k, Bractwo, s. 186-187.

⁴³ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej cyt.: APWr), Dokumenty miasta Wrocławia, nr 4412.

⁴⁴ Tamże, nr 5750.

⁴⁵ Tamże, nr 6242.

⁴⁶ Tamże, nr 4472.

⁴⁷ Tamże, nr 5775.

⁴⁸ Tamże, nr 5758.

⁴⁹ Tamże, nr 5833.

⁵⁰ Tamże, nr 4678.

⁵¹ Tamże, nr 8290.

Te pierwsze obejmowały wspólne modlitwy w wybranej świątyni i praktyki sepulkralne, drugie zaś polegały na wspieraniu będących w doczesnych potrzebach konfratrów i praktykowaniu wobec nich działalności charytatywnej. Tej ostatniej oddawały się w pierwszej kolejności specjalnie w tym celu zakładane bractwa szpitalne⁵², znane są jednak przykłady wspierania konfratrów na niwie materialnej także w innych wspólnotach, działających przy świątyniach parafialnych i klasztornych⁵³.

II.

Wśród bractw religijnych w późnośredniowiecznym Wrocławiu były konfraterie działające przy dominikańskim kościele św. Wojciecha⁵⁴. Bracia Kaznodzieje pojawili się w mieście w latach dwudziestych XIII w. – w 1226 r. biskup Wawrzyniec odkupił od kanoników regularnych położony na lewym brzegu Odry kościół pod wezwaniem św. Wojciecha i przekazał go mendikantom⁵⁵. W następnych latach zakonnicy rozbudowali go i dostosowali do potrzeb życia konwentalnego oraz działalności duszpasterskiej⁵⁶. Prowadzona przez nich *cura animarum* rozwijała się bardzo intensywnie. Wśród członków konwentu znajdowali się wykwalifikowani kaznodzieje i spowiednicy, którzy potrafili przyciągnąć do klasztornej świątyni rzesze wiernych⁵⁷, a jako miejsce pochówku zmarłego w opinii świętości brata Czesława (pierwszego przeora) szybko zyskała ona status sanktuarium pielgrzymkowego, które nawiedzali mieszkańcy oraz goszczący we Wrocławiu przybysze⁵⁸; była ona również punktem wyjścia dla pielgrzymów, którzy wyruszali z Wrocławia do Ziemi

⁵² M. Surdacki, Bractwa.

⁵³ APWr, Dokumenty miasta Wrocławia, nr 4400: w 1463 r. bractwo przy wrocławskiej parafii św. Marii Magdaleny wsparło małżeństwo Wawrzyńca i Annę Bettlern niewielką kwotą pieniędzy. Por. K. Kaczmarek, Wykazy, s. 136.

⁵⁴ Pominął je G. Scheuermann, Das Breslauer-Lexicon, Dülmen 1994, s. 142-143.

⁵⁵ C. Blasell, Geschichte von Kirche und Kloster, s. 6-7; J. Kłoczowski, Dominikanie polscy na Śląsku w XIII-XIV wieku, Lublin 1956, s. 52, 291; S. Szczygieł, Początki dominikanów we Wrocławiu, w: Błogosławiony Czesław patron Wrocławia, t. I, Wrocław-Warszawa 2006, s. 31-41; J. Piekalski, Die mittelalterlichen Klöster Breslaus und ihre Rolle in der Stadtentwicklung, w: Lübecker Kolloquium zur Stadtarchaeologie, IX: Die Klöster, Lübeck 2014, s. 465.

⁵⁶ E. Małachowicz, Wczesnośredniowieczna architektura kościoła dominikanów we Wrocławiu, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki 20, 1975, nr 1, s. 11-50; D. Galewski, Kościół św. Wojciecha, w: Leksykon architektury Wrocławia, Wrocław 2011, s. 204-207.

⁵⁷ K. Kaczmarek, Konwent dominikanów wrocławskich w późnym średniowieczu, Poznań-Wrocław 2008, s. 118-121.

⁵⁸ Zob. J.A. Spież, Średniowieczne świadectwa życia i kultu błogosławionego Czesława, w: Dominikanie w środkowej Europie w XIII-XV wieku. Aktywność duszpasterska i intelektualna, Poznań 2002 (Studia nad historią dominikanów w Polsce 3), s. 87-108; tenże, Starania o kanonizację bł. Czesława i badania jego niepamiętnego kultu przeprowadzone we Wrocławiu w latach 1705-1706, w: Błogosławiony Czesław (jak w przyp. 55), t. I, s. 91-93; M. Derwich, Bł. Czesław – życie i rozwój kultu, w: tamże, s. 15-26; W. Kucharski, Beatus Ceslaus natione Polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława, Kraków 2012 (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie 10), s. 74-153; o pielgrzymkach: E. Walter, Der selige Ceslaus († 1242), ein Schüler des heiligen Dominicus. Beiträge zur Biographie und zur Verehrung, cz. 2, ASKG 46, 1988, s. 45-21.

Świętej⁵⁹. Ważnym czynnikiem sprzyjającym frekwencji wiernych w jej murach były liczne przywileje odpustowe posiadane przez dominikanów⁶⁰, zaprowadzona przez wrocławskich przeorów w XV w. reforma obserwancka⁶¹, a także opieka rozciągana przez zakonników nad działającymi przy ich świątyni bractwami religijnymi.

Z okresu średniowiecza wiadomo o dwóch konfraterniach działających pod patronatem konwentu dominikanów: powstałym w połowie XV w. bractwie modlitewnym cieśli (później cieśli i młynarzy) oraz założonej w 1481 r. konfraterni różańcowej, najstarszej na ziemiach polskich⁶². Zawiązanie się tych grup pokazuje, że konwent św. Wojciecha odgrywał istotną rolę w życiu religijnym mieszczan, niewiele jednak wiadomo o ludziach, którzy pozostawali w kręgu jego duszpasterskich wpływów. Część z nich została wpisana do klasztornego nekrologu⁶³, ale taki zaszczyt spotkał tylko najbardziej hojnych darczyńców. Ci, którzy wspierali braci mniejszymi ofiarami, nie mieli na to szans. Ta ostatnia grupa pozostawiła niewiele śladów. Należący do niej ludzie rzadko trafiali na karty klasztornych dyplomów – zupełnie wyjątkowo w jednym z dokumentów wrocławskich dominikanów z 1429 r. w charakterze świadków wystąpili: *civis Wratislaviensis* Krzysztof Tincze, szewc Piotr Weidemer, kucharz Jakub Graffcke i klucznik Jan Winckeler, którzy zostali określani mianem *familiares conventus*⁶⁴. Ich codzienne kontakty z dominikanami są trudno uchwytnie, zaginęła bowiem większość źródeł, które mogłyby je ukazać (chodzi o księgi rachunkowe, dokumentujące codzienne datki składane na potrzeby braci), choć wiadomo, że jeszcze w XVIII w. w klasztorным archiwum znajdowały się cztery tomy zapisków gospodarczych wrocławskich przeorów z lat 1487-1524 oraz osobna księga prowadzona przez zakrystianina Jana z Kadania⁶⁵. Dziś ich zawartość jest znana głównie z pochodzących z nich „ekscerptów” Hermanna Luchsa⁶⁶. W tej

⁵⁹ J. Sawicki, K. Wachowski, Akcesoria pielgrzymie i dewocjonalia, w: Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu. Studium strefy Nowy Targ we Wrocławiu, cz. 2, Wrocław 2018 (*Wratislavia Antiqua* 23), s. 744-746.

⁶⁰ Księga odpustów wrocławskich, wyd. H. Manikowska, Warszawa 2016, s. 87-106.

⁶¹ J. Kłoczowski, Reforma polskiej prowincji dominikańskiej w XV-XVI wieku, *Roczniki Humanistyczne* 4, 1953, z. 4, s. 45-92; A. Zająchowska, Franciszek Oczko i początki reformy obserwanckiej w polskiej prowincji dominikanów, *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 4, 2012, s. 202-219; t a ż, Między uniwersytetem a zakonem. Biografia i spuścizna pisarska dominikanina Jana z Ząbkowic († 1446), Warszawa 2013, s. 220-269; t a ż, Dominicans of the Polish Province and the Observant Reform of the Order of Preachers in the Fourteenth and Early Fifteenth Centuries, *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 117, 2022, nr 1-2, s. 78-117; J. Turek, Andrzej Rusiniec i reforma obserwancka w polskiej prowincji dominikanów, *Przegląd Historyczny* 110, 2019, z. 3, s. 375-397.

⁶² Zob. wyżej, przyp. 10.

⁶³ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej: BUWr), rkp. IV F 222: *Nomina fratrum defunctorum et sepultorum in hoc conventu Wratislaviensi ad sanctum Adalbertum episcopum et martyrum*.

⁶⁴ APWr, rep. 57, nr 150.

⁶⁵ W. Kucharski, *Beatus Ceslaus*, s. 118-119.

⁶⁶ Baurechnungen des ehemaligen Dominikaner-Convents zu St. Adalbert in Breslau, wyd. H. Luchs, *ZGS* 2, 1859, s. 209-330. Ostatnio udało się odnaleźć rachunki dominikanów wrocławskich z początku XV w., z okresu rządów przeora Macieja Wytchendorfa – Rosyjska Biblioteka Narodowa w Petersburgu, sygn. Lat. F. I 212, k. 6v-26. Istnieje także

sytuacji warto poszukiwać i wprowadzać do naukowego obiegu nieznane dotąd źródła, na podstawie których można by choć w części odtworzyć krąg osób pozostających w zasięgu duszpasterskich wpływów konwentu św. Wojciecha.

Do takich zabytków należy księga zmarłych członków bractwa modlitewnego cieśli i młynarzy. Adolf Weiss podał, że wrocławska rada miejska zgodziła się na powstanie bractwa cieśli w 1457 r.⁶⁷ W odpowiedzi na prośbę wystosowaną przez mistrzów i czeladników ciesielskich, 20 maja tr. rajcy zezwolili na założenie tej wspólnoty *Gotte zu Lobe, der Stat zu Eren und dem Handwerke zu Fromen*⁶⁸. Jej powstanie wpisuje się w proces wyodrębniania w osobne organizacje zawodowe (cechy) ściśle ze sobą na co dzień współpracujących rzemiosł budowlanych⁶⁹, odnotowany zaś w dokumencie wrocławskiej rady obowiązek podtrzymywania przez bractwo pamięci o jego zmarłych członkach i zanoszenia modłów w ich intencji jest wyrazem postępujących w późnym średniowieczu zmian w pobożności i towarzyszących jej praktykach religijnych. Uznanie przez Kościół realnego istnienia czyśćca i związane z tym przekonanie o możliwości uzyskania łaski zbawienia dla przebywających w nim dusz dzięki praktykom dewocyjnym (okazałym uroczystościom pogrzebowym, udziale w mszach czy wigiliach za zmarłych) dały impuls do zakładania stowarzyszeń troszczących się o zachowanie pamięci o ich członkach⁷⁰. Ograniczona początkowo do cieśli konfraternia została w następnych latach rozszerzona na przedstawicieli innych profesji, przede wszystkim młynarzy. Trudno wskazać dokładny moment tej zmiany. Pierwszy wyraźny ślad zgromadzenia mistrzów oraz czeladników ciesielskich i młynarskich we wspólnej organizacji zawodowej pochodzi dopiero z 1481 r.⁷¹, ale nie można wykluczyć, że konieczność ich bliskiej współpracy przy budowie i naprawach działających w mieście młynów, słodowni czy tartaków nakazywała im już wcześniej podjąć wspólne praktyki religijne. Według ks. W. Bochnaka konfraternia cieśli i młynarzy działała do drugiej połowy XVI w., a następnie – jak inne bractwa rzemieślnicze – została wchłonięta przez cechy, które „podówczas uzurpowały sobie monopol reprezentowania rzemieślników miejskich tak w sprawach zawodowych, jak też religijnych”⁷². W przeciwieństwie do doczesnej sfery jej funkcjonowania, która została opisana w zarządzeniach wrocławskiej rady miejskiej z lat 1481, 1489 i 1493⁷³, pobożne praktyki jej członków pozostają nieznane. Wiadomo tylko, że już w chwili powstania bractwa cieśli w 1457 r. wrocławscy rajcy polecieli, aby modły

---

pomijane w dotychczasowych badaniach *Registrum perceptorum et expositorum ex parte monachorum s. Adalberti 1471-1500* – APWr, Akta Miasta Wrocławia (dalej: AMW), nr 3909.

⁶⁷ A. Weiss, Chronik, s. 730.

⁶⁸ Die Zimmermeister, s. 4.

⁶⁹ A. Wyróbisz, Czy istniały strzechy budowlane? Z zagadnień organizacji rzemieślników budowlanych w średniowieczu, Przegląd Historyczny 53, 1962, s. 745-761; H. Samsonowicz, Cechy, s. 557-558.

⁷⁰ H. Zaremska, Żywi, s. 733-749; ostatnio M. Król, Cechy krakowskie w XIV-XVI wieku, Kraków 2023 (Biblioteka Krakowska 169), s. 445-490.

⁷¹ Die Zimmermeister, s. 5.

⁷² W. Bochnak, Religijne stowarzyszenia, s. 90-92; opinię tę powtórzył J. Mandziuk, Historia Kościoła, t. I/2, s. 378-379.

⁷³ Die Zimmermeister, s. 5-9.

w intencji jego zmarłych członków odbywały się *zu sand Olbrecht*⁷⁴, czyli w kościele klasztorным dominikanów.

Bez wątpienia właśnie w tym celu założono interesującą nas księgę⁷⁵. Zachowała się ona w postaci kodeksu o wymiarach 24,5 × 16 cm, oprawionego w deski obciążone purpurową skórą, od zewnętrznej strony mocno już pociemniałą, z niewyraźnymi śladami przetłoczeń. W przedniej i tylnej oprawie widnieją otwory po zdobitych je pierwotnie metalowych guzach, a także kwadratowe i romboidalne odciski oraz niewielkie wgniecenie – ślady po spajającej je niegdyś zapince. W XIX w. grzbiet książki wzmocniono papierową naklejką, na której zachowała się słabo już dziś czytelna sygnatura: IV Q 195. Jej zawartość została spisana na 15 pergaminowych kartach, zszytych dwoma pojedynczymi i czterema podwójnymi związami, przy czym pierwotnie kart tych było więcej – w nieznanym czasie i okolicznościach wycięto dwie karty z pierwszej, jedną kartę z drugiej oraz dwie karty z trzeciej składki manuskryptu. Kodeks nie posiadał paginacji ani foliacji współczesnych jego użytkownikom, widoczne w górnych narożnikach kart numery zostały tam wpisane ołówkiem w XX w., z kolei numeracja na karcie 15 została naniesiona atramentem, zapewne przez któregoś z dziewiętnastowiecznych bibliotekarzy. Wewnętrzną stronę przedniej okładki wzmacnia papierowa karta, na której znajdują się notatki informujące, że księga należała do wrocławskich cieśli i młynarzy, a jej zawartość była przez dominikanów odczytywana w każde kwartalne Suche Dni (*Daz toinbuch ist der czymmerleuthe und molischin gehort czu sinth Olbrecht yn daz closter czu lesyn uff alle Quattuor tempora vor dy brudir. Fundatio molitorum et fabrorum lignariorum*). Poniżej umieszczono ekslibris biblioteki klasztoru św. Wojciecha, a na wewnętrznej stronie tylnej okładki wklejono pustą papierową kartę z nagłówkiem *Carpentariorum*. Zasadnicze rejestry członków konfraterni poprzedzają na wyklejce wewnętrznej strony okładki (k. 1-1v) częściowo nieczytelne kolofony. Generalnie rzecz biorąc, księga zachowała się w dobrym stanie – niektóre karty noszą co prawda ślady zawilgocenia, ale nie utrudniają one odczytu zapisanego na nich tekstu. Na zewnętrznych marginesach k. 2-11v widnieją ślady po nakłuciacz, służących do liniowania poszczególnych stron.

Księgę spisano głównie w języku niemieckim. Oddano nim w zasadzie wszystkie antropimiony – tylko kilku członków bractwa zostało przywołanych imionami w spolszczonych wersjach Jan, Janek (*Jancke, Jencko*), Kuba (*Kubo*) oraz Wojtek (*Woitcke*). W języku tym spisano także większość określeń zawodowych przypisanych konfratrom, chociaż pisarze księgi posługiwali się też niekiedy ich łacińskimi odpowiednikami (*carpentarius, molendinator*)⁷⁶. W kilku miejscach użyli też łacińskich określeń pokrewieństwa (*uxor, soror*)⁷⁷, po łacinie spisano wreszcie polecenie odczytywania zawartości księgi przez lektorów konwentu w Suche Dni⁷⁸. Nie wiadomo, kto notował zgony konfratów, choć staranny w większości charakter

⁷⁴ Tamże, s. 4.

⁷⁵ BUWr, rkp. IV Q 195 (Totenbuch der Gebetsverbrüderung der Müller und Zimmerleute des Dominikanerklosters St. Adalbert zu Breslau); podobizna manuskryptu dostępna online: <<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/20210>>.

⁷⁶ Tamże, k. 8, 8v, 12, 14.

⁷⁷ Tamże, k. 12, 13v, 14, 14v.

⁷⁸ Tamże, k. 13v.

pisma, opanowanie przez skrybów sztuki abrewiacji oraz łacińskie wtrącenia przemawiają za tym, by prowadzenie księgi przypisać osobom gruntownie wykształconym, zapewne odpowiedzialnym za bractwo zakonnikom dominikańskim. Trudno jednak powiedzieć, czy opieka nad tą wspólnotą została na stałe przypisana konkretnym profesom, czy też była ona przydzielana różnym braciom, w zależności od natężenia ich obowiązków duszpasterskich. Wśród znanych nam profesów dominikańskich z terenu Śląska (i samego Wrocławia) z okresu średniowiecza nie występują osoby, które wprost zostałyby obdarzone mianem „promotorów” bractw działających wówczas przy klasztorach Braci Kaznodziejów. Tacy promotorzy pojawiają się dopiero w osiemnastowiecznych wykazach profesów ze śląskiej kongregacji bł. Czesława⁷⁹. Pamiętajmy jednak, że owych promotorów określano niekiedy mianem „kaznodziejów popołudniowych”⁸⁰. Co prawda nie znamy żadnych braci z takim tytułem z klasztoru we Wrocławiu (byli wśród nich „zwykli” kaznodzieje)⁸¹, ale w rejestrach gospodarczych pobliskiego konwentu w Brzegu występują środki pozyskane *de offertorio (de stacione) postprandiali*⁸². Zakładając, że u schyłku średniowiecza brzescy dominikanie wzorowali swe praktyki duszpasterskie na konwencie św. Wojciecha⁸³, można podejrzewać, że w tym ostatnim któryś z braci sprawował pieczę nad członkami konfraterni.

Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (tzw. katalog Göbera) oznacza czas powstania księgi na pierwszą połowę XV w.⁸⁴, datacja ta budzi jednak zastrzeżenia. Przede wszystkim trudno podejrzewać, by księgę zaczęto spisywać jeszcze przed powstaniem bractwa cieśli w 1457 r. Na pierwszej karcie czytamy nadto, że odnotowano w niej zmarłych cieśli i młynarzy, co sugeruje, że zaprowadzono ją dopiero po przystąpieniu tych ostatnich do konfraterni. Uwagę przykuwa także charakter najstarszych wpisów do księgi – wykazy zmarłych członków bractwa na kartach 1-7v zostały sporządzone jedną ręką, starannym pismem i dopiero na kolejnych kartach pojawiają się adnotacje spisane różnymi rękami, mniej starannie, przy użyciu różnych odcieni atramentu. Prawdopodobnie więc wkrótce po założeniu bractwa cieśli zaczęto prowadzić jakieś robocze wykazy jego zmarłych członków, a następnie – po przystąpieniu do niego młynarzy – przepisano je do założonej wówczas księgi, którą od tej pory kontynuowano aż do wygaśnięcia konfraterni.

⁷⁹ G. Kublin, Wykazy dominikanów i dominikankę śląskiej kongregacji bł. Czesława z 1774 roku, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 38, 2018, nr 1, s. 225-241.

⁸⁰ A. Póboł-Lenartowicz, *The Dominicans*, s. 184-185.

⁸¹ K. Kaczmarek, *Konwent*, s. 205-272; por. także Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, sygn. Pp. 274 (wykaz dominikanów wrocławskich zmarłych w klasztorze św. Wojciecha i innych domach zakonnych z 1513 r.).

⁸² BUWr, rkp. IV F 224 (*Percepta et expensa cum quibusdam notatis conventus Brigensis Ord. Praed. ab anno 1508 usque ad annum 1525*), k. 62v, 78v, 80, 80v, 81, 90, 90v, 106v. Zabytek ten odnalazł i opisał o. P. Kiełar, Nieznane źródła rękopiśmienne do historii dominikanów na Śląsku w okresie reformacji, *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL* 19, 1971, s. 110-111.

⁸³ K. Kaczmarek, *Życie codzienne w klasztorze dominikanów w Brzegu*, *Poznań 2024 (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie 26)*, s. 171-172.

⁸⁴ BUWr, *Katalog rękopisów dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (tzw. katalog Göbera)*, t. 22, s. 132.

Trudno ustalić dokładną chronologię zgonów odnotowanych w niej zmarłych członków bractwa, w manuskrypcie występują bowiem tylko dwie daty roczne. Pierwsza z nich (1509) stoi przy Katarzynie Hofmannyn (k. 14), ale została ona sporządzona inną ręką i atramentem od samego wspomnienia o zmarłej. Druga data (1521) pojawia się przy wpisanych taką samą ręką i atramentem czterech cieślach (Jerzy Tilgener, Krzysztof Gutfleysch, Jakub Schreiber, Wawrzyniec Polkner) oraz trazu Jerzym Solthmanie (k. 14v). Wydaje się jednak, że intencją pisarza nie było odniesienie przywołanej daty do całej tej grupy – znana skądinąd data śmierci Jerzego Tilgenera (wiadomo, że zmarł on na samym początku 1520 r.)⁸⁵, a także samo umiejscowienie daty w rękopisie przemawiają za tym, by odnosić ją wyłącznie do Jakuba Schreibera i Wawrzyńca Polknera. Fakt, iż spośród kilkuset zmarłych członków bractwa tylko pojedyncze osoby zostały opatrzone datami zgonów, dowodzi, że pisarzy księgi nie interesowała ich bezwzględna chronologia, którą trzeba w tej sytuacji ustalać metodami pośrednimi⁸⁶. Logiczne wydaje się podejrzenie, że zmarłych konfratrów wprowadzano do księgi w kolejności ich zgonów, pamiętajmy jednak, że większość manuskryptu powstała w drodze jednorazowego przepisania wcześniejszych rejestrów zmarłych członków, a nie wiadomo, jak one wyglądały. Nie ma też gwarancji, że podczas kopiowania pisarz zachował faktyczną kolejność zgonów, trudno zresztą powiedzieć, czy w ogóle znał ich daty. O tym, że następujące po sobie wpisy do księgi nie muszą odpowiadać faktycznej kolejności zgonów, może świadczyć fakt, że jej pisarze notowali bezpośrednio po sobie osoby, które były ze sobą spokrewnione lub funkcjonowały w obrębie jednego gospodarstwa domowego⁸⁷. Uwaga ta dotyczy wszystkich uwzględnionych w księdze małżeństw (mistrz Bernard i Barbara na k. 5v, Andrzej i Agnieszka Behme na k. 6v, Jan i Małgorzata Jauer na k. 7, Jan i Małgorzata Czachers na k. 8, Mikołaj i Elżbieta Sperlig na k. 8v, Wincenty i Małgorzata Bottner na k. 12, Mikołaj i Katarzyna Hartemberg na k. 13v, Szymon i Barbara Nassendorff na k. 14, mistrz Mikołaj i Elżbieta Dampke na k. 14v), kuzynów Wawrzyńca „starszego” i Wawrzyńca „młodszego” na k. 2, Macieja Frwe i jego zięcia Jana na k. 3, braci Jerzego i Mikołaja Korpów na k. 7, Jana Bedermana z synami Jakubem i Maciejem na k. 8, rodzeństwa Bartłomieja i Barbary Hoffmanów na k. 12v, młynarza Jan Tycze i jego dziadka Symona Hänthala na k. 10v, a także kilku gospodyń domowych członków bractwa, których śmierć odnotowano bezpośrednio po wspomnieniu właścicieli domów, w których kobiety te posługiwały (k. 7, 11v, 13, 13v). Wydaje się wręcz nieprawdopodobne, by wszystkie te osoby umierały zaraz po sobie, chyba że ich zgony miały miejsce w nadzwyczajnych okolicznościach, na przykład w czasie epidemii, o czym jednak dotyczące ich zapiski nie mówią.

⁸⁵ Die Zimmermeister, s. 22.

⁸⁶ Nieliczne roczne daty śmierci konfratrów pojawiają się także w księdze zmarłych członków bractwa altarystów przy wrocławskim kościele św. Marii Magdaleny, żadnych dat nie zawiera zaś analogiczna księga bractwa NMP z Krakowa (J. G o t t s c h a l k, Das Totenbuch; H. Z a r e m s k a, Bractwa, s. 71).

⁸⁷ Podobnie H. Z a r e m s k a, Bractwa, s. 71, która zauważyła, że księga krakowskiego bractwa nie została spisana z zachowaniem faktycznej kolejności zgonów jego członków, a w kolejnych wpisach pojawiają się w niej osoby związane ze sobą na gruncie rodzinnym; por. także A. B a r c i a k, Bractwo, s. 188.

Przybliżony bądź faktyczny czas śmierci niektórych członków bractwa można oznaczyć wyłącznie w drodze analiz prozopograficznych, przy czym w większości przypadków są to cezury *post quem* ich zgonów. Rurmistrz Jakub Janer (k. 6) występuje w źródłach w latach 1428-1454, wobec czego należy przyjąć, że zmarł po ostatniej dacie, zapewne w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XV w. Jerzy Tyle (k. 8v) znany jest jako młynarz w 1458 r., zatem jego śmierć można lokować najwcześniej na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych tego stulecia, podobnie jak zgon cieśli Stefana Goldberga (k. 8v), który w 1458 r. otrzymał wrocławskie prawo miejskie. Maciej Soldener (k. 7v) jeszcze w 1472 r. pracował w Młynie Macieja⁸⁸. Słodownik Mikołaj Bart (k. 6) w latach 1456-1477 występował w źródłach jako miejski przysiężny, jego śmierć mogła więc nastąpić najwcześniej pod koniec lat siedemdziesiątych XV w.⁸⁹ Nieco później – po 1480 r. – zmarli: mistrz młynarski Jost Scheffler (k. 13), cieśla Jan Foyt (k. 4), który po raz ostatni pojawia się we wrocławskich źródłach w 1478 r., młynarz Jan Kune (k. 9v) oraz cieśle Kacper Meynhart oraz Hieronim Sachers (obaj k. 13), którzy pojawiali się skądinąd w 1479 r. Dwaj inni cieśle – Maciej Kune (k. 13v) oraz Krzysztof Gutfleysch (k. 14v) – występowali we wrocławskich księgach miejskich w latach 1486-1487, więc ich zgony należy datować najwcześniej na lata dziewięćdziesiąte XV w. Trzej młynarze – Piotr Freudenknecht (k. 11v), Maciej Habichtnase (k. 12v) i Jerzy Koch (k. 12v) – oraz cieśla Stanisław Luebissingk (k. 13) zostali przyjęci do prawa miejskiego w 1493 r.⁹⁰ Po tej dacie zmarł także cieśla Jan Kluge, który w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XV w. opłacał czynsz na rzecz klasztoru dominikanów, a w 1493 r. został przyjęty do prawa miejskiego⁹¹. Z kolei cieśla Mikołaj Dampke (k. 14), który w latach 1507-1509 pełnił funkcję przysiężnego, zmarł najpewniej w drugiej dekadzie XVI w.⁹² Inny cieśla – Wawrzyniec Ditman (k. 11v) – na przełomie XV i XVI w. wykonywał na zlecenie dominikanów różne prace budowlane, a w latach 1510, 1512 i 1517 był przysiężnym⁹³, więc zmarł zapewne pod koniec drugiej dekady XVI w. Paweł Hoffman (k. 10v) został odnotowany w spisie wrocławskich cieśli z ok. 1507, a w 1524 r. był przysiężnym⁹⁴, wobec czego jego zgon należy datować na mniej więcej połowę lat dwudziestych. Jan Siber (k. 14), który do księgi został wpisany przed zmarłą

⁸⁸ Die Zimmermeister, s. 17-19.

⁸⁹ APWr, AMW 677, s. 48; AMW 680, s. 20; AMW 681, s. 140; AMW 683, s. 30; AMW 685, s. 36; AMW 688, s. 32; AMW 691, s. 32.

⁹⁰ Die Zimmermeister, s. 19-20.

⁹¹ APWr, AMW, nr 3909 (Registrum perceptorum), s. 82 (*item Kluge Hans dedit IV marcas minus IV grossos*), 84 (*item Kluge Hans dedit IV marcas*), 94 (*item Kluge Hans hot gegeben IV marcas czins von Sygeler haws, item Kluge Hans hot gegeben II marcas czinß uff weynachten*), 103 (*item von Clug Hans eingenommen IV marcas minus IV grossos*); Die Zimmermeister, s. 20.

⁹² APWr, AMW 699, s. 71; AMW 701, s. 66. Według K. Bimlera (Die Zimmermeister, s. 20), był przysiężnym także w 1510 r., ale w ich wykazie z tego roku występują: Wawrzyniec Ditman i Jan Hoffmann (APWr, AMW 702, s. 65).

⁹³ Baurechnungen, s. 273 n.; zob. APWr, AMW 702, s. 65; AMW 704, s. 34; AMW 708, s. 43.

⁹⁴ APWr, AMW 905, s. 257; por. Die Zimmermeister, s. 23.

w 1509 r. Katarzyną Hoffimanyn, występuje w źródłach od 1500 do ok. 1531 r. jako cieśla i wrocławski przysiężny⁹⁵.

Z większą dokładnością można datować zgony dwojga członków bractwa – Katarzyny Phlugynne (k. 10) oraz Marcina Rote (k. 10v) – którzy zmarli w czasie pielgrzymki do Rzymu. Zapewne ruszyli na tę wyprawę skuszeni obietnicą uzyskania odpustu zupełnego w czasie uroczystości „roku świętego” ogłoszonego w grudniu 1499 r. przez papieża Aleksandra VI⁹⁶. Wiadomo, że zgromadziły one sporą liczbę pielgrzymów z ziem polskich. Ponieważ mniej więcej połowę z nich stanowili świeccy, wśród których dominowali przedstawiciele dużych i średnich miast⁹⁷, obecność w tym gronie pątników z Wrocławia wydaje się wysoce prawdopodobna.

Datację zgonów niektórych konfratrów ułatwia fakt, iż przed śmiercią sporządzili oni testamenty. Młynarz Mikołaj Korp (k. 7) polecił go spisać w sierpniu 1471 r., a ponieważ uczynił to na łożu śmierci (*auf Todbette*) wolno podejrzewać, że zmarł wkrótce potem⁹⁸. Jan Jawer (k. 7) w połowie XV w. pracował w Młynie Siedmiu Kół, a w 1475 r. wyznaczył egzekutorów swej ostatniej woli⁹⁹. Cieśla Mikołaj Kerber (k. 14v), który złożony chorobą polecił spisać swój testament w kwietniu 1517 r., zmarł niemal równo rok później¹⁰⁰. Wskazaną na 1521 r. datę zgonu Jakuba Schreibera (k. 14v) należy uznać za prawidłową, wiadomo bowiem, że w 1514 sprawował on funkcję przysiężnego, a w marcu 1520 r. kazał spisać swój testament¹⁰¹. Fakt zaś, że po zgonie Jakuba Schreibera w księdze odnotowano śmierć zaledwie 9 kolejnych zmarłych członków bractwa, przemawia za tym, że zaprzestano jej prowadzenia krótko potem, zapewne z uwagi na postępującą we Wrocławiu reformację, nasilające się tam wystąpienia przeciwko klerowi katolickiemu (zwłaszcza zakonom żebraczym) i związane z nimi powolne zamieranie żywych do niedawna inicjatyw duszpasterskich¹⁰². Opinia ks. W. Bochnaka, który uważał, że konfraternia cieśli i młynarzy przy

⁹⁵ APWr, AMW 706, s. 30; AMW 707, s. 42; AMW 905, s. 257; AMW 906, s. 109.

⁹⁶ R.S. Ojrzyski, Polityka papieża Aleksandra VI i obchody Jubileuszu roku 1500 poza Rzymem. Przegląd Polski, Przegląd Historyczny 113, 2022, nr 2, s. 215-253.

⁹⁷ Zob. J. Wiesiołowski, Pielgrzymowanie Polaków do Rzymu na przełomie XV i XVI w., w: Peregrinations. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy, Warszawa 1995 (Colloquia Mediaevalia Varsoviensia II), s. 160-164; J. Smółcha, Pielgrzymki Polaków do Rzymu w XVI wieku. Przyczynek do dziejów jubileuszy chrześcijaństwa, Nasza Przyszłość 94, 2000, s. 232.

⁹⁸ APWr, AMW 685, s. 87-88; por. Die Zimmermeister, s. 17-18.

⁹⁹ Die Zimmermeister, s. 18; o tym młynie zob. G. Scheuermann, Das Breslauer-Lexikon, s. 1582-1583; M. Goliński, Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia, Wrocław 1997, s. 157; W. Sobociński, Młyn Siedmiu Kół, w: Encyklopedia Wrocławia, Wrocław 2006, s. 544.

¹⁰⁰ Die Zimmermeister, s. 19.

¹⁰¹ APWr, AMW 706, s. 30; AMW 905, s. 257; Die Zimmermeister, s. 24.

¹⁰² K. Maleczyński, Dzieje Wrocławia od czasów najdawniejszych do roku 1618, w: W. Długoborski, J. Gierowski, K. Maleczyński, Dzieje Wrocławia do roku 1807, Warszawa 1958, s. 294-297; P. Kiełar, Klasztory dominikańskie na Śląsku w czasie reformacji, w: Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972, t. I, Warszawa 1975, s. 556-560. W 1525 r. działalność zakończyła konfraternia różańcowa przy kościele św. Wojciecha (C. Blasel, Geschichte der Rosenkranzbruderschaft, s. 69) oraz bractwo altarystów przy wrocławskiej parafii św. Marii Magdaleny (J. Gottschalk, Das Totenbuch, s. 177).

wrocławskim kościele dominikanów działała do drugiej połowy XVI w., wydaje się więc przesadzona. W rzeczywistości wspólnota zakończyła działalność mniej więcej ćwierć wieku wcześniej.

W ciągu kilkudziesięciu lat do księgi wpisano 625 osób¹⁰³, w tym 623 zmarłych członków bractwa oraz – wyjątek wart odnotowania – jedno żyjące jeszcze małżeństwo (k. 12: *Urban Mariawaldis, Margaretha seyn hawsfrawe, dy noch leben*). Wśród zmarłych konfratrów dominowali mężczyźni – w księdze występuje ich aż 589, kobiet zaś tylko 35¹⁰⁴. Wśród tych ostatnich było 9 żon konfratrów, 8 ich gospodyń, 3 panny, 2 siostry członków bractwa oraz 1 młynarka, także 1 z wpisanych do księgi kobiet została obdarzona mianem „członkini bractwa” (*mitschwester*), status pozostałych jest zaś nieznany. Hanna Zaremska, która badała księgę zmarłych koedukacyjnego bractwa NMP przy krakowskim kościele Mariackim, również zauważyła w nim ogromną wprost przewagę liczebną mężczyzn nad kobietami i uznała, że dysproporcja ta powstała wskutek notowania w księdze jedynie zgonów „głów rodzin”¹⁰⁵. Nie wiadomo, czy podobną zasadę stosowali pisarze księgi z Wrocławia, czy może nieliczne wpisy kobiet są pochodną zawodowego charakteru wspólnoty. Trudno w tej sytuacji przesądzić, czy (jak w przypadku konfraterni różańcowej dominikanów ze Świdnicy¹⁰⁶) przynależność do wrocławskiego bractwa cieśli i młynarzy miała charakter rodzinny, choć nie należy wykluczyć takiej możliwości. Wśród zmarłych członków wrocławskiego bractwa znalazła się grupa osób, które nosiły identyczne nazwiska (przydomki). Byli to: Jan i Jakub Meye (k. 2), Andrzej i Maciej Queis (k. 2 i 3), Jan i Jerzy Heringer (k. 3v i 4v), Maciej, Jerzy, Jan i Jakub Fogel (k. 4, 7, 7v, 9), Maciej, Piotr, dwóch Janów, Mikołaj i Michał Foyt (k. 4, 5v, 8v, 9v), Jan i Mikołaj Oderberg (k. 4), Jan i Piotr Lemberg (k. 4), Mikołaj i Marcin Hirschberg (k. 4), Jan i Hieronim Bengkewicz (k. 13), Kacper i Jakub Schreiber (k. 6v, 14v), Jost i Michał Schitteler (k. 7, 8v), Mikołaj i Piotr Preuße (k. 7v, 8v), Paweł, Krzysztof i Marcin Rote (k. 8, 8v, 10v), Łukasz, Burchard i Mikołaj Dampke (k. 9, 13, 14), Jan i Zygmunt Freudenknecht (k. 7, 9v), dwóch Janów, dwóch Mikołajów, Maciej i Jakub Lange (k. 2, 4v, 5v, 9, 10, 11v), Henczel, Maciej, Waclaw i Walenty Smed/Smeth (k. 5v, 10, 10v, 12v), Wawrzyniec i Piotr Dittmann (k. 11v, 13), Jakub i Michał Neukirche (k. 5v, 12v), a także trzech Janów, Tomasz, Paweł, Jerzy, Bartłomiej i Piotr Hoffmann (k. 4, 6v, 7v, 10v, 12v, 14v). Rodzi to przypuszczenie, że osoby te były ze sobą spokrewnione. Zauważmy jednak, że w gronie tym nie ma żadnej kobiety. Wydaje się wręcz nieprawdopodobne, żeby w ciągu kilkudziesięciu lat prowadzenia księgi nie zmarła żadna związana z nimi więzami krwi bądź prawa kobieta. W przeciwieństwie do spisów członków innych bractw¹⁰⁷, w prezentowanej księdze bardzo rzadko wspomniano też dzieci konfratrów, co rodzi podejrzenie, że nie przyjmowano ich do wspólnoty, a jeśli nawet, to bardzo rzadko. Co prawda zostali w niej wymienieni

¹⁰³ Odnotowanego w księdze dwukrotnie (k. 14v i 15v) murarza Mikołaja Hoepfnera licząc jako jedną osobę.

¹⁰⁴ Płci jednej osoby (k. 5: *Slappe*) nie da się określić.

¹⁰⁵ H. Z a r e m s k a, *Bractwa*, s. 68.

¹⁰⁶ K. K a c z m a r e k, *Wykazy*, s. 132-133.

¹⁰⁷ J. G o t t s c h a l k, *Das Totenbuch*, s. 149, 150, 153, 154, 156, 158; K. K a c z m a r e k, *Wykazy*, s. 132-133.

Mikołaj i Katarzyna Hartemberg wraz z potomstwem (k. 14), a także bliżej nieznanymi *der junge* Maciej Smet (k. 12v), ale z uwagi na wysoką ówczesną śmiertelność dzieci takich przypadków powinno być więcej. Zawodowy charakter wspólnoty modlitewnej działającej u wrocławskich dominikanów sprawił też, że w odróżnieniu od innych konfraterni wśród jej członków nie było żadnych duchownych¹⁰⁸.

Nieustrukturyzowanie wpisów nie pozwala na uchwycenie dynamiki zgonów konfratrów – nie wiadomo, czy były one rozłożone proporcjonalnie na poszczególne lata, czy też w określonych warunkach następowała ich nadzwyczajna kumulacja. Datowane na lata siedemdziesiąte XV w. zgony Mikołaja Korpa i Hansa Jauera poprzedzają informacje o ponad 200 zmarłych konfratrach. Jeśli zasadny jest domysł o zaprowadzeniu spisów zmarłych członków konfraterni wkrótce po jej ustanowieniu w 1457 r., to – uśredniając tę wartość – w ciągu dwóch pierwszych dekad użytkowania księgi wpisywano do niej co roku kilkunastu zmarłych. Taka skala zgonów jest prawdopodobna i znajduje potwierdzenie w innych wrocławskich bractwach z tego okresu – J. Gottschalk obliczył, że w drugiej połowie XV w. co roku umierało ok. 13 członków bractwa altarystów przy kościele św. Marii Magdaleny¹⁰⁹. W pewnych okolicznościach, zwłaszcza w dobie występujących wówczas na Śląsku (i w samym Wrocławiu) epidemii¹¹⁰, takich zgonów mogło być oczywiście więcej. Bywało zresztą, że zarazy dotykały sam klasztor dominikański¹¹¹, więc członkowie konfraterni mogli się z nimi zetknąć w murach nawiedzanego przez nich kościoła. Jeśli jednak taka nagła śmierć faktycznie ich spotykała, to na podstawie wpisów do księgi trudno to stwierdzić, bardzo rzadko bowiem informuje ona o okolicznościach śmierci. Przy osobach Marcina Heydenreicha i Jakuba Hewchucha odnotowano, że zginęli oni za sprawą jakichś „heretyków” (k. 6v). Z uwagi na umiejscowienie tej informacji w księdze kilka pozycji przed adnotacją o zgonie Mikołaja Korpa, który zmarł na początku lat siedemdziesiątych XV w., możemy się domyślać, że zginęli oni w roku 1459 lub 1467 w czasie walk z Jerzym z Podiebradów, „królem – husytą”¹¹². Jest to prawdopodobne, dominikanie bowiem zajęli wobec czeskiego monarchy nieprzejednane wrogie stanowisko, głosili przeciw niemu płomienne kazania i zapewne kształtowali wrogą mu postawę wśród oddanych im mieszkańców miasta, w tym członków bractwa działającego w ich otoczeniu¹¹³. W nadzwyczajnych okolicznościach zginął

¹⁰⁸ Por. J. Gottschalk, *Das Totenbuch*, s. 177; K. Kaczmarek, *Wykazy*, s. 131-132.

¹⁰⁹ J. Gottschalk, *Das Totenbuch*, s. 177. Niższe liczby podała H. Zaremska, *Bractwa*, s. 72, ale zastosowała ona zaledwie kilkunastoletnie przedziały czasu.

¹¹⁰ Zob. C. Grünhagen, *Geschichte Schlesiens*, t. I, Gotha 1884, s. 405-406; A. Walawender, *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450-1586*, t. I, Lwów 1932, s. 73-97; z nowszych opracowań M.L. Wójcik, *Klęski elementarne w średniowiecznym Wrocławiu*. I. Pożary i zarazy, *Rocznik Wrocławski* 6, 2000, s. 127-139; J. Gilewska-Dubis, *Warunki zdrowotne, choroby i medycyna w średniowiecznym Wrocławiu*, *Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medycyną* 9, 2002, z. 1-2, s. 132-133.

¹¹¹ K. Kaczmarek, *Konwent*, s. 262.

¹¹² K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia*, s. 287-290; B. Czechowicz, *Panowanie króla Jerzego ze śląskiej perspektywy (w 550. rocznicę śmierci monarchy)*, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 76, 2021, nr 3, s. 113, 119-120.

¹¹³ J. Drabina, *Stosunek wrocławskich zakonów do króla Jerzego z Podiebradu*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 4, 1971, s. 253-256.

również Jan Borcard, który utopił się *in der Werdermole*, czyli młynie Na Kępie (k. 7)¹¹⁴; podobną śmierć *yn der Ketzilmole*, czyli Młynie Kacerskim na Oławie, poniósł także Stanisław Nickil (k. 11)¹¹⁵.

Tytuł analizowanej książki zmarłych (*Daz totinbuch ist der czymmerleuthe und molischin gehort czu sinth Olbrecht*) jasno określa strukturę zawodową członków wspólnoty skupionej przy wrocławskim kościele dominikanów. Jednak spośród 589 odnotowanych w niej mężczyzn tylko 168 (28,5%) zostało zidentyfikowanych za pomocą kryterium zawodowego. Ich wykaz i przypisane im profesje przedstawiają się następująco:

Tabela 1. Struktura zawodowa członków konfraterni przy klasztorze św. Wojciecha

Lp.	Dane osobowe	Zawód
1.	Adam (mistrz)	<i>molner</i>
2.	Andres von Strelen	<i>molner in der Katczermole</i>
3.	Andris Senger	<i>bretschneider</i>
4.	Anna Borghardynne	<i>mollerynne</i>
5.	Asmes Poeschel	<i>rockenmoeler</i>
6.	Austen (mistrz)	<i>molner</i>
7.	Bartell Hoffman (czeladnik)	<i>moelischer gesell</i>
8.	Bernhard	<i>baumeister</i>
9.	Błasius Bomer	<i>moller ym dem Tanewalde</i>
10.	Caspar Wildener	<i>czymmerman</i>
11.	Casper Haynkeil	<i>moeller</i>
12.	Cristof Frittsch	<i>moller in der Katczermole</i>
13.	Cristof Gutfleysch	<i>czymmermann</i>
14.	Cwnrad	<i>czymmerman</i>
15.	Fridil (parobek)	<i>molknecht</i>
16.	Funcke (mistrz)	<i>czymmerman</i>
17.	Greger Gryßeman	<i>carpentarius</i>
18.	Gregir Schyrbicz	<i>czymmerman</i>
19.	Hannes	<i>obir das wasser</i>
20.	Hannes Arnolt	<i>eyn malczmoeler</i>
21.	Hannes (mistrz)	<i>aws der Werdermole</i>
22.	Hannes Bederman	<i>moller in sand Klarnmole</i>

¹¹⁴ O lokalizacji tego młyna zob. niżej, przyp. 129.

¹¹⁵ O młynie tym G. S c h e u e r m a n n, *Das Breslauer-Lexicon*, s. 1925; M. G o l i ń s k i, *Socjotopografia*, s. 208; t e n ż e, *XV-wieczny opis wrocławskiej sieci wodociągowej*, w: *Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski*, Wrocław 2001, s. 108; J. P i e k a l s k i, *Elementy infrastruktury średniowiecznego Wrocławia*, w: *Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Materialne przejawy życia codziennego*, Wrocław 2004 (*Wratislavia Antiqua* 6), s. 13; C. B u ś k o, *Kacerska Górką*, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006, s. 330.

Lp.	Dane osobowe	Zawód
23.	Hannes Felkymith	<i>bretschneider</i>
24.	Hannes Fleischer	<i>czyimmerman</i>
25.	Hannes Girke	<i>roermeister</i>
26.	Hannes Jancke	<i>bretschneider</i>
27.	Hannes Jauer	<i>moeller</i>
28.	Hannes Jenckewicz	<i>molner</i>
29.	Hannes Kwne	<i>moeler in der Spittelmoele</i>
30.	Hannes Lawren	<i>molner</i>
31.	Hannes Lebe	<i>czyimmerman</i>
32.	Hanns Medeburgk	<i>metczener</i>
33.	Hannes Newman	<i>molendinator</i>
34.	Hannes Radebergk	<i>bretschneider</i>
35.	Hannes Schirmeisen	<i>metczener</i>
36.	Hannes Schoeber	<i>molner</i>
37.	Hannes Statczynger	<i>bretschneider</i>
38.	Hannes Storch	<i>czyimmerman</i>
39.	Hannes Swarcz	<i>czyimmerman</i>
40.	Hannos Heringer	<i>czyimmerman</i>
41.	Hannus Reyßap	<i>bleydenmeister</i>
42.	Hans Gerttener (czeladnik)	<i>czyimmer</i>
43.	Hans Hoffman (czeladnik)	<i>czyimmer</i>
44.	Hans Cryntsch	<i>czyimmerman</i>
45.	Hans Dytcze (czeladnik)	<i>carpentarius der der czyimmerman geselle fuit</i>
46.	Hans Friderich (parobek)	<i>ruerknecht</i>
47.	Hans Hoffeman	<i>moller czw Unßer Liben Frawen</i>
48.	Hans Huettener	<i>carpentarius</i>
49.	Hans Phol (czeladnik)	<i>eyn czymer</i>
50.	Hans Schram	<i>carpentarius</i>
51.	Hans Seyfarth	<i>zyimmerman</i>
52.	Hans Wilhelm	<i>moller</i>
53.	Hanß Frievbel	<i>carpentarius</i>
54.	Hanß Fuchß (czeladnik)	<i>carpentarius der der czyimmerman geselle fuit</i>
55.	Hanß Moeler z Legnicy (mistrz)	<i>tczyimmerman</i>
56.	Hanß Schwartz	<i>bretschneider</i>
57.	Hanß Syber	<i>moller</i>
58.	Hanns Kermth (czeladnik)	<i>molisscher geselle</i>
59.	Hanns Tytcze	<i>molner in der Werdermole</i>
60.	Jeronimus	<i>molner</i>
61.	Jacob Dannenbergk	<i>carpentarius</i>

Lp.	Dane osobowe	Zawód
62.	Jacob Fogel	<i>moller</i>
63.	Jacob Furman	<i>bretschneider</i>
64.	Jacob Jaener	<i>roermeister</i>
65.	Jacob Opytcz	<i>czymmerman</i>
66.	Jacob Schoenehals (czeladnik)	<i>carpentarius der der czymmerman geselle fuit</i>
67.	Jacob Schreiber	<i>czymmermann</i>
68.	Jacob Stewbaws	<i>carpentarius</i>
69.	Jorg Glaubicz	<i>czimerman</i>
70.	Jorg Hoffman z Głogowa	<i>carpentarius</i>
71.	Jorge Hoffman z Piotrowic (czeladnik)	<i>molischer gesell</i>
72.	Jorge Koch	<i>herrn moellner yn der Newenmole</i>
73.	Jorge Schoene (czeladnik)	<i>carpentarius der der czymmerman geselle fuit</i>
74.	Jorge Schnewolff (czeladnik)	<i>czymrer</i>
75.	Jorge Solthman	<i>bretschneider</i>
76.	Jorge Stroel	<i>heringer</i>
77.	Jorge Tilgener	<i>tzymmermann</i>
78.	Jorge Walter	<i>molner in der Werdermoele</i>
79.	Kubo Fideler	<i>czymerman</i>
80.	Linhart Seydel	<i>carpentarius</i>
81.	Lorencz	<i>czymmerman</i>
82.	Lorencz Adeler	<i>bretschneider</i>
83.	Lorencz Alde	<i>molner in der Spittelmole</i>
84.	Lorencz Polkner (czeladnik)	<i>czymrer</i>
85.	Lucas (mistrz)	<i>molner in der Spittelmole</i>
86.	Macz Symon	<i>roermeister</i>
87.	Macz Wendrith (czeladnik)	<i>cymer</i>
88.	Marthin Jacob	<i>czymmerman</i>
89.	Mathis	<i>moller in synt Clarenmol</i>
90.	Mathis Bederman	<i>molner</i>
91.	Mathiß Habichtnaß	<i>moeller in sant Clarenmole</i>
92.	Mathis Kucheler	<i>molner hinder sant Olbrecht</i>
93.	Mathis Rynne	<i>czimerman</i>
94.	Mathis Semppruch (czeladnik)	<i>carpentarius der der czymmerman geselle fuit</i>
95.	Matis Flodag	<i>czymmerman</i>
96.	Matis Meyske	<i>roermeister</i>
97.	Matis Soldener	<i>molner in der Spittelmole</i>
98.	Matis Fogel	<i>molner</i>
99.	Matis Weysse	<i>czymmerman</i>
100.	Merten	<i>molner</i>

Lp.	Dane osobowe	Zawód
101.	Merten (parobek)	<i>moelknecht</i>
102.	Merten Breit (czeladnik)	<i>carpentarius der der czymmerman geselle fuit</i>
103.	Merten Cratczbergk	<i>rockenmoeler yn sand Mertensmole</i>
104.	Merten Kirchberg	<i>baumeister</i>
105.	Merten Kyßewetter (czeladnik)	<i>carpentarius der der czymmerman geselle fuit</i>
106.	Merten Lawben (parobek)	<i>moelknecht</i>
107.	Merten Moeler	<i>rockenmoeler</i>
108.	Merten Monch	<i>roermeister</i>
109.	Merten Schoebel (czeladnik)	<i>begker geselle</i>
110.	Michel Escherer	<i>bretschneider</i>
111.	Michel Knoerich	<i>moeller</i>
112.	Michel Knorre	<i>czymmerman</i>
113.	Michel Newkirche	<i>carpentarius</i>
114.	Michil 1 (mistrz)	<i>molner</i>
115.	Michil 2 (mistrz)	<i>molner in der Spittelmol</i>
116.	Michil Schonewater	<i>moller zur Oele</i>
117.	Michil Straus	<i>eyn schencke</i>
118.	Mychel Lyndener (czeladnik)	<i>czymmer</i>
119.	Nickel von Manaw	<i>czymmerman</i>
120.	Nickel Barth	<i>molner</i>
121.	Nickel Benedicts	<i>rockenmoeler in der Herrenmoel</i>
122.	Nickel Gerngroß	<i>carpentarius</i>
123.	Nickel Hoeptner	<i>baumeister</i>
124.	Nickel Korp (mistrz)	<i>molner in der Newenmole</i>
125.	Nickel Kynygk	<i>baumeister</i>
126.	Nickel Leswicz	<i>czymmerman</i>
127.	Nickel Mewerer	<i>eyn metczener</i>
128.	Nickel Moller	<i>carpentarius</i>
129.	Nickel Schacz	<i>molner</i>
130.	Nickel Sygeler (czeladnik)	<i>carpentarius der der czymmerman geselle fuit</i>
131.	Nickel Vmblawff	<i>molner</i>
132.	Nickil Lewchtemberg	<i>czymmer</i>
133.	Nicklos Stange	<i>bretschneider</i>
134.	Niclas Hartembergk	<i>grewpner</i>
135.	Niclos	<i>baumeister</i>
136.	Niclos Garlicz	<i>czymmerman</i>
137.	Niclos Kirchberg	<i>molner</i>
138.	Niclos Knesche	<i>roermeister</i>
139.	Niclos Krelker	<i>metczener</i>

Lp.	Dane osobowe	Zawód
140.	Niclos Rewsener	<i>czyzmerman</i>
141.	Nicolaus Kerber	<i>czyzmerman</i>
142.	Otto Freyrecke	<i>molner</i>
143.	Paul Kroesel	<i>carpentarius</i>
144.	Petcze Koecheler	<i>molner</i>
145.	Petcze Strelen	<i>molner</i>
146.	Peter	<i>czyzmerman</i>
147.	Peter (mistrz)	<i>molner</i>
148.	Peter Froedenknecht	<i>carpentarius</i>
149.	Peter Hawenschilt	<i>roermeister</i>
150.	Peter Hoffman	<i>eyn olschleger</i>
151.	Peter Maßlich	<i>czyzmerman</i>
152.	Peter Newman	<i>baumeister</i>
153.	Peter Scheybe	<i>czyzmerman</i>
154.	Peter Strelen	<i>baumeister</i>
155.	Peter Waldegke ze Strzelina	<i>czyzmerman</i>
156.	Petir Nyppirth (parobek)	<i>beckenknecht</i>
157.	Sigmundt Gruber (czeladnik)	<i>mollner geselle</i>
158.	Simon Stueler (czeladnik)	<i>carpentarius der der czyzmerman geselle fuit</i>
159.	Steffen Straerzsche	<i>roermeister</i>
160.	Stenczil Steefeste	<i>roermeister</i>
161.	Thomas Dickpeyn	<i>carpentarius</i>
162.	Urban Grefe	<i>carpentarius</i>
163.	Urban Hanwle	<i>carpentarius</i>
164.	Urban Polcz	<i>czyzmer</i>
165.	Urban Pole	<i>cymmerman</i>
166.	Vecens Botner	<i>baumeister</i>
167.	Vecencz Habichtnaze	<i>molendinator</i>
168.	Vitzentz Elende	<i>bruckmeister</i>

Zestawienie to pokazuje, że wśród tych członków bractwa, którzy zostali zidentyfikowani za pomocą kryterium zawodowego, dominowali konfratry zajmujący się obróbką drewna oraz szeroko rozumianą działalnością młynarską. Do pierwszych, poza właściwymi cieślami (68 osób), należy też zaliczyć 11 wrocławskich rumistrzów¹¹⁶. Choć znaczna część średniowiecznej sieci wodociągowej we Wrocławiu była wykonana z rur ceramicznych, to niektóre jej odcinki skonstruowano z rur drewnianych, wydrążonych w pniach drzew. Z tego surowca były też wykonane studnie (rząpy), do których tłoczono wodę z tak zwanych „rumusów” (domów

¹¹⁶ Die Zimmermeister, s. 17, 19; zob. U. S o i n a, Budowniczowie wodociągów w miastach polskich w XV-XVI wieku, Archaeologia Historica Polona 7, 1998, s. 139-156.

wody) usytuowanych w kilku punktach miasta, nad brzegami Odry i Oławy¹¹⁷. Sami dominikanie zbudowali na terenie swojej posiadłości skomplikowany system wodno-kanalizacyjny, złożony z sieci studni oraz drewnianych i ołowianych rur, którymi doprowadzali wodę do wybranych pomieszczeń i usuwali z nich nieczystości¹¹⁸. Do wykonania i napraw tych urządzeń bracia zatrudniali miejskich cieśli i rurmistrzów, zrozumiała jest więc ich obecność w grupie modlitewnej skupionej u boku klasztoru. Z kolei do personelu obsługującego wrocławskie młyny w dawnym znaczeniu tego słowa¹¹⁹ poza „zwykłymi” młynarzami (57 osób) należałoby zaliczyć także 11 traczy pracujących w tartakach ulokowanych nad Odrą, 4 poborców opłat przemysłowych, krupiarza trudniącego się produkcją kaszy, słodownika oraz fachowca zajmującego się tłoczeniem oleju¹²⁰. Podobnie jak w przypadku cieśli i rurmistrzów, łatwo wyjaśnić ich obecność w szeregach bractwa – z rachunków wrocławskich przeorów wynika, że na przełomie XV i XVI w. w klasztorze ciągle coś budowano bądź remontowano, a w pracach tych na potęgę wykorzystywano produkty wrocławskich tartaków oraz fachową wiedzę pracujących tam traczy oraz cieśli. W bractwie działało także 8 mistrzów murarskich, 2 piekarzy, a także pojedynczy przedstawiciele innych profesji: brukarz, karczmarz oraz sprzedawca śledzi. Uwagę zwraca obecność w tym gronie brukarza (*bruckmeister*), gdyż większość ulic średniowiecznego Wrocławia była pokryta nawierzchnią drewnianą (dranicami ułożonymi na piaszkowych podsypach

¹¹⁷ G. Scheuermann, *Das Breslauer-Lexicon*, s. 873-874; A. Limisiewicz, *Zaopatrzenie w wodę*, *Silesia Antiqua* 39, 1998, s. 215-220; M. Goliński, *XV-wieczny opis*; J. Piekalski, *Elementy* s. 9-19; W. Sobociński, *Czerpalnie wody*, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006, s. 131; P. Cembrzyński, *Zaopatrzenie w wodę i usuwanie nieczystości w miastach stref bałtyckiej i sudecko-karpackiej w XII-XVI wieku*, *Wrocław 2011 (Wratislavia Antiqua 14)*, s. 40-59; J. Głowacka, H. Hotłoś, *Zasilanie Wrocławia w wodę – historia i współczesność*, w: *Interdyscyplinarne zagadnienia w inżynierii i ochronie środowiska*, Wrocław 2012, s. 190-191; R. Biel, K. Serwatką, *Późnośredniowieczny wodociąg z wykopalisk przy ul. Kazimierza Wielkiego we Wrocławiu*, *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 56, 2014, s. 283-300; D. Przybylak, *Odra w życiu dawnego Wrocławia*, *Dolny Śląsk* 23, 2020, s. 121-130.

¹¹⁸ U. Sowina, *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemia polskie z Europą w tle*, Warszawa 2009, s. 315; K. Kaczmarek, *Clastrum sancti Adalberi. Późnośredniowieczna siedziba dominikanów we Wrocławiu w świetle źródeł pisanych (w druku)*.

¹¹⁹ W średniowieczu pojęcie „młyn” miało szersze znaczenie niż współcześnie i obejmowało różne urządzenia wykorzystujące napęd wodny (M. Frančič, *Technika młynów wodnych w Polsce w XVI i XVII w.*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 2, 1954, nr 1-2, s. 79; Ł. Grochowski, *Młynarstwo w dobrach królewskich, kościelnych i szlacheckich w północnych powiatach województwa pomorskiego w latach 1466-1626*, Gdańsk 2023, s. 163-164).

¹²⁰ Zob. G. Scheuermann, *Das Breslauer-Lexicon*, s. 1092; A. Żurek, *Młyny*, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006, s. 544; K. Kolouszek, *Wrocławski przemysł nad Odrą*, *Dolny Śląsk* 23, 2020, s. 131-140. Usytuowanie młynów w ówczesnej topografii Wrocławia pokazuje plan miasta wykonany w 1562 r. przez Bartłomieja (ojca) i Bartłomieja (syna) Weinerów; o jego wiarygodności zob. E. Szykiewicz, *Plan Wrocławia Bartła Weinerja (ojca) i Bartła Weinerja (syna) z 1562 roku – jego zawartość informacyjna, wiarygodność i przydatność*, w: *Dawna kartografia miast*, Warszawa 2011 (*Z dziejów kartografii* 15), s. 85-94.

lub legarach), rzadko natomiast utwardzano ich nawierzchnie za pomocą bruku¹²¹. Wygląda na to, że dominikanie byli jednymi z pionierów jego wykorzystania w mieście. W 1493 r. bracia zatrudnili fachowca, który utwardził kamiennymi otoczkami okolice klasztornej furty¹²²; możliwe zresztą, że nie było to jedyne miejsce o takiej nawierzchni na terenie ich działki – w rachunkach konwentu z końca XV stulecia pojawia się kilka transakcji zakupu kamieni brukarskich i wypłat wynagrodzeń dla brukarzy¹²³. Wśród członków konfraterni spotykamy także specjalistę od uzbrojenia (*bleydenmeister*), który był zapewne związany z wrocławskim arsenałem miejskim – pod koniec XV w. zgromadzono w nim pokaźny zapas dział i ręcznej broni palnej¹²⁴.

Struktura zawodowa członków dominikańskiego bractwa wynikała więc nie tylko ze specyfiki samego miasta, którego codzienne funkcjonowanie w dużej mierze zależało od umiejętności wykorzystania zasobów dostępnej w nim wody¹²⁵, ale i potrzeb konwentu dominikanów, który w celu przeprowadzenia inwestycji przekraczających jego własne możliwości musiał zatrudniać przedstawicieli określonych zawodów (cieśli, murarzy, rurmistrzów, traczy) przy nieustannie wręcz prowadzonych przebudowach i naprawach klasztornych nieruchomości¹²⁶. Z kolei przychylność dzierżawców wrocławskich młynów bez wątpienia ułatwiała zaopatrzenie klasztoru w mąkę i wypiek świeżego pieczywa (bracia dysponowali własnym piecem chlebowym)¹²⁷, a kontakty z handlarzem śledzi ułatwiały pozyskiwanie ryb (w tym gatunków niedostępnych w lokalnych wodach), konsumowanych w klasztorach w ogromnych wprost ilościach¹²⁸. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż omawiane

¹²¹ C. B u ś k o, Nawierzchnie ulic średniowiecznego Wrocławia, *Archaeologia Historica Polona* 5, 1997, s. 117-132; M. C h o r o w s k a, M. G o l i ń s k i, Rozwój społeczny i przestrzenny miasta lokacyjnego, w: *Atlas historyczny miast polskich*, t. IV, z. 1: Wrocław, Wrocław 2001, s. 7; J. P i e k a l s k i, *Elementy*, s. 19-21.

¹²² *Registrum perceptorum*, s. 66: *item dem brueckener XX grossos, der vor der thore gebrocken hot.*

¹²³ Tamże, s. 120 (*item VI firdung dem bruckern*), 126 (*IV denarios und VII grossos vor brucke steyn*, *item IX grossos dem steynbrucker*), 127 (*item XV grossos vor steyne czu broecken*, *item XX denarios vor bruckesteyn*, *item XIII grossos czu broecken*).

¹²⁴ Zob. M. G o l i ń s k i, Uzbrojenie mieszczańskie od połowy XIV do końca XV wieku, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 33, 1990, s. 47-48; P. S t r z y ż, P. C z u b l a, J. W r z o s e k, Działa i kamienna amunicja artyleryjska w arsenale wrocławskim w 1547 roku, *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica* 102, 2018, s. 34.

¹²⁵ U. S o w i n a, Woda; H. K o m á r k o v á, The Oath of Office in the Sphere of Food and Production, Food Distribution and Utilization of Resources within the Urban Community. The Example of Late Medieval and Early Modern Silesian and Moravian Towns, *Studia z Dziejów Średniowiecza* 21, 2017, s. 46.

¹²⁶ Baurechnungen; także *Registrum perceptorum*, np. s. 30 (*item X grossos den bretschneyder*), 66 (*item gegeben dem czimmermanne XV grossos, der dy treppe yn dem hawse gemacht hot*), 97 (*item gegeben dem czimmermanne II marcas et XIV grossos vor dy arbeit und vor schindel*).

¹²⁷ Baurechnungen, s. 254.

¹²⁸ R. K u b i c k i, Wokół klasztornego refektarza. Przepisy i praktyka na przykładzie mendikantów z terenu państwa zakonu krzyżackiego w Prusach, w: *Historia naturalna jedzenia. Między antyką a XIX wiekiem*, Gdańsk 2012, s. 122-134; K. K a c z m a r e k, W kuchni i refektarzu klasztoru dominikanów w Brzegu, w: *Między archeologią a historią. Księga dedykowana pamięci prof. dr hab. Andrzeja Marka Wyrwy (1955-2022)*, Poznań 2024, s. 352-353; t e n ż e, *Życie codzienne*, s. 121-123.

bractwo było strukturą demokratyczną w tym sensie, że mogli do niego należeć nie tylko lokujący się w obrębie elity poszczególnych zawodów mistrzowie, lecz także posiadający pośledniejszy status czeladnicy, a nawet parobkowie i gospodynie domowe konfratów.

Większość występujących w księdze członków bractwa trudno ulokować w przestrzeni Wrocławia. Kilkunastu młynarzy zostało przypisanych do działających tam młynów: pięciu z nich obsługiwało Młyn Szpitalny, czterech było związanych z położonym blisko klasztoru dominikanów Młynem Kacerskim, po trzech pracowało w młynie Na Kępie oraz Młynach św. Klary zlokalizowanych na wyspach Bielarskiej i Słodowej, dwóch w Młynie Nowym, położonym w pobliżu współczesnego mostu Pomorskiego, po jednym zostało przypisanych do Młyna Marii działającego na Wyspie Piaskowej i Młyna Głównego sąsiadującego ze wspomnianym Młynem Nowym¹²⁹, jeden wreszcie został określony mianem „młynarza żytniego” (*rockenmoeler*) w Młynie św. Marcina – pod tym określeniem kryje się zapewne jedna z działających nad Odrą słodowni¹³⁰. Poza nimi w topografii miasta da się osadzić Andrzeja Hofmanna i Tomasza, którzy zamieszkiwali wyspę Olbin (*Elbinge*)¹³¹, Mikołaja, zamieszkałego przy Kroettengasse¹³², a także Hansa Zimmermanna z Oleśnicy, który osiedlił się przy ul. Żydowskiej (*Judengasse*)¹³³. W przeciwieństwie do niektórych bractw¹³⁴, do konfraterni cieśli i młynarzy przy kościele św. Wojciecha rzadko należały osoby spoza Wrocławia. Księga wymienia wprost tylko dwie takie osoby – Błażej Bomer był młynarzem *ym dem Tanewalde*¹³⁵, czyli w Jodłowicach w dzisiejszym powiecie wołowskim, odległych o ok. 35 km od Wrocławia¹³⁶, a Piotr Waldegke wykonywał zawód cieśli w Strzelinie¹³⁷. Co prawda odnotowano też kilkudziesięciu innych członków bractwa z przydomkami wskazującymi na pochodzenie z wielu położonych na Śląsku miast i wsi, niekiedy dość odległych od Wrocławia: Bytomia (*Beuten*), Bronowa (*Brawne*), Głogowa (*Gloga, Glogaw, Große Gloge, Großen Glogaw*), Gniechowic (*Gneichwicz*), Granowic (*Gran*), Łazów (*Lasen*), Legnicy

¹²⁹ O młynach tych zob. G. S c h e u e r m a n n, Das Breslauer-Lexicon, s. 789 (Klarrenmühle I und II), 809 (Knopfmühle), 1005 (Marienmühle), 1025 (Mathiasmühle), 1092 (Mühlen), 1925 (Werdermühle); A. Ż u r e k, Młyny św. Klary, w: Encyklopedia Wrocławia, Wrocław 2006, s. 544; t e n ż e, Młyny Maria i Feniks, w: tamże; zob. też mapę tamże, s. 543.

¹³⁰ APWr, AMW 3514 (Malzrechnungen von der Neumühle und sant Mertens Mühle 1528-1529).

¹³¹ A. S c h u l t z, Topographie Breslau's im 14. und 15. Jahrhundert, ZGS 10, 1871, s. 265; H. M a r k g r a f, Die Straßen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Nahmen, Breslau 1896 (Mittheilungen aus dem Stadtarchiv und demr Stadtbibliothek zu Breslau 2), s. 39-40.

¹³² Tamże, s. 103.

¹³³ A. S c h u l t z, Topographie, s. 257; H. M a r k g r a f, Die Straßen, s. 225-226; M. G o l i Ń s k i, Socjotopografia, s. 77-78; t e n ż e, Ulica Żydowska we Wrocławiu do początków XV w., cz. 1, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 67, 2012, nr 1, s. 3-27; cz. 2, tamże, nr 2, s. 19-38.

¹³⁴ Por. T.M. T r a j d o s, Mieszczanstwo ze Spisza w szeregach bractwa św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie, Nasza Przeszość 129, 2018, s. 81-148.

¹³⁵ Totenbuch, k. 14v.

¹³⁶ J.G. K n i e, Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der königl. Preuß. Provinz Schlesien, wyd. 2, Breslau 1845, s. 675.

¹³⁷ Totenbuch, k. 9 (*Peter Waldegke eyn zimmerman fuit von Strelen*).

(*Leigenicz, Lignitz*), Maniowa (*Manaw*), Miłoszowa (*Hartmansdorff*), Namysłowa (*Namslaw, Namsle*), Niemczy (*Nympcz*), Oleśnicy (*Oelß, Oelße, Oelßen, Olßin*), Opola (*Oppeln*), Piotrowic (*Peterwicz*), Prusic (*Prawsnicz*), Skałki pod Wrocławiem (*Schalke*), Smolca (*Smoln*), Strzelina (*Strelen*), Świdnicy (*Sweydenicz, Sweydenitcz*) oraz Winnej Góry (*Weynberge*), a nawet spoza tej dzielnicy (*Merhern*), wydaje się jednak, że nie chodzi tu o miejsca ich zamieszkania, tylko ośrodki, z których przybyli do Wrocławia. Wyraźny na to dowód znajduje się na k. 3v, na której odnotowano konfratę, który do Wrocławia przeprowadził się z Niemczy (*Sorrebbecke der von Nympcz vorgangen ist*); inny członek bractwa, Andrzej ze Strzelina, pracował w położonym opodal klasztoru dominikanów Młynie Kacerskim (k. 7v).

Dla badań nad późnośredniowieczną prozopografią wspólnot modlitewnych z Wrocławia oraz antroponimią Śląska przydatne będzie zestawienie 54 imion, którymi posługiwali się mężczyźni członkowie konfraterni¹³⁸, a także 9 imion noszonych przez należące do niej kobiety.

Tabela 2. Imiona członków i członkiń konfraterni przy kościele dominikanów we Wrocławiu

Mężczyźni		
Lp.	Imię	Liczba członków bractwa
1.	Jan (<i>Hans, Hanß, Hanns, Hannß, Hannes, Hannos, Hannus, Hencze, Henczel, Heyncze, Jan, Johannes</i>)	121
2.	Mikołaj (<i>Nickel, Nickil, Nicklos, Niclas, Niclos, Nicolaus</i>)	87
3.	Maciej (<i>Macz, Mathis, Matis</i>)	47
4.	Piotr (<i>Petcze, Peter, Petir</i>)	36
5.	Jakub (<i>Jacob, Jacob, Jocoff, Kubo</i>)	32
6.-7.	Jerzy (<i>Jo^rg, Jo^rge, Jorg, Jorge</i>), Marcin (<i>Merten, Merthen, Merthin, Mertin</i>)	30
8.	Michał (<i>Michel, Michil, Mychel</i>)	27
9.	Wawrzyniec (<i>Lorencz, Lorentcz, Lorentz</i>)	17
10.	Andrzej (<i>Andres, Andris</i>)	15
11.	Wincenty (<i>Vecencz, Veczencz, Vecens, Veczentz, Vitzentz</i>)	12
12.	Grzegorz (<i>Greger, Gregir</i>)	11
13.	Stefan (<i>Steffan, Steffen</i>)	9
14.-16.	Krzysztof (<i>Cristof, Cristoff</i>), Paweł (<i>Pauel, Paul, Paulus, Pawel, Pawl</i>), Urban (<i>Urban, Urbam</i>)	8
17.-18.	Kacper (<i>Caspar</i>), Stanisław (<i>Stanicke, Stenczel, Stenczil, Stentzil</i>)	7
19.	Szymon (<i>Symon, Simon</i>)	6
20.-21.	Bartosz (<i>Bartisch</i>), Tomasz (<i>Thomas</i>)	5
22.-25.	Hieronim (<i>Jeronimus</i>), Jost (<i>Jost, Yost</i>), Klemens (<i>Clement</i>), Walenty (<i>Valten, Valtin, Valtyn</i>)	4

¹³⁸ Przy czterech członkach bractwa nie odnotowano ich imion – tamże, k. 3 (*Meister Funcke der stad czymmerman gewest ist*, oraz *Protczmolner*), k. 3v (*Sorrebbecke der von Nympcz vorgangen ist*), k. 5 (*Slappe*).

Mężczyźni		
Lp.	Imię	Liczba członków bractwa
26.-28.	Ambroży (<i>Ambrosius, Brosian</i>), Bartłomiej (<i>Bartel, Bartell, Bartil</i>), Konrad (<i>Cuncze, Kuncze, Cwnrad</i>)	3
29.-34.	Antoni (<i>Anthonius</i>), Błażej (<i>Blasian, Blasium</i>), Franciszek (<i>Francz</i>), Janek (<i>Jancke, Jencko</i>), Łukasz (<i>Lucas</i>), Zygmunt (<i>Segemund, Sigmundt</i>)	2
35.-54.	Adam (<i>Adam</i>), Albrecht (<i>Albrecht</i>), Asmes (<i>Asmes</i>), Austen (<i>Austen</i>), Benesz (<i>Benisch</i>), Bernard (<i>Bernhard</i>), Burchard (<i>Burghart</i>), Dawid (<i>Dauid</i>), Dominik (<i>Dominigk</i>), Fridil (<i>Fridil</i>), Gabriel (<i>Gabriel</i>), Hanko (<i>Hancke</i>), Henlein (<i>Henlen</i>), Henryk (<i>Heynrich</i>), Leonard (<i>Linhart</i>), Ludwik (<i>Ludwigk</i>), Matern (<i>Matern</i>), Otto (<i>Otto</i>), Salomon (<i>Salomon</i>), Waclaw (<i>Wenczel</i>), Wojtek (<i>Woitcke</i>)	1
Kobiety		
Lp.	Imię	Liczba członkiń bractwa
1.-3.	Barbara (<i>Barbara</i>), Katarzyna (<i>Katherina</i>), Małgorzata (<i>Margaretha</i>)	8
4.	Elżbieta (<i>Elizabeth</i>)	3
5.-7.	Agnieszka (<i>Agneth, Angnet</i>), Dorota (<i>Dorothea</i>), Jadwiga (<i>Hedwig</i>)	2
8.-9.	Anna (<i>Anna</i>), Weronika (<i>Veronica</i>)	1

Trudno porównać to zestawienie z imionami członków innych bractw religijnych z terenu Śląska i samego Wrocławia. Na przykład J. Gottschalka nie interesowała statystyka imion konfratrów ze wspólnoty altarystów przy kościele św. Marii Magdaleny, tylko noszone przez nich nazwiska (przydomki), które uznał za istotny punkt odniesienia w badaniach genealogicznych nad wrocławskim mieszczaństwem¹³⁹. W tej sytuacji zawartość tabeli można zestawić wyłącznie z wykazem imion osób działających w pierwszej ćwierci XVI w. w bractwie różańcowym dominikanów ze Świdnicy¹⁴⁰. Należy jednak przy tym pamiętać o tym, że to ostatnie gromadziło głównie ludność wiejską, zamieszkującą w granicach świdnickiego *weichbildu*¹⁴¹, podczas gdy przywołani w tabeli 2 ludzie zamieszkiwali największą aglomerację miejską na Śląsku. Okoliczność ta ma znaczenie w kontekście ustaleń Hansa Bahlowa, który podkreślał, że w przeciwieństwie do śląskich wsi, których mieszkańcy (szlachta i chłopcy) dość często nosili słowiańskie (polskie i czeskie) imiona, ogromna większość mieszkańców miast posługiwała się imionami w brzmieniu niemieckim (w przypadku Wrocławia szacował on ich odsetek na 95-98%)¹⁴². Wykazy ze Świdnicy są nadto znacznie obszerniejsze od tych z Wrocławia (zawierają 2365 osób). Porównanie imion używanych przez osoby działające w tych bractwach ograniczę do ich męskich

¹³⁹ J. Gottschalk, *Das Totenbuch*, s. 182-185.

¹⁴⁰ K. Kaczmarek, *Wykazy*, s. 136-174.

¹⁴¹ Tamże, s. 128-131.

¹⁴² H. Bahlow, *Altschlesische Bürger- und Bauernnahmen aus dem Mittelalter*, *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau* 19, 1978, s. 274-275.

populacji – liczba kobiet w konfraterni wrocławskiej była bardzo skromna i trudno zestawiać je z dominującymi liczebnie w ich wspólnocie członkiniami bractwa świdnickiego.

Tabela 3. Najpopularniejsze imiona członków bractw religijnych przy klasztorach dominikańskich w Świdnicy i Wrocławiu

Bractwo różańcowe przy kościele dominikanów w Świdnicy				Bractwo cieśli i młynarzy przy kościele dominikanów we Wrocławiu			
Lp.	Imię	Liczba członków bractwa	Odsetek męskich imion konfratrów	Lp.	Imię	Liczba członków bractwa	Odsetek męskich imion konfratrów
1.	Jan	210	18%	1.	Jan	121	20,5%
2.	Jerzy	78	6,7%	2.	Mikołaj	87	14,7%
3.	Marcin	71	6,1%	3.	Maciej	47	8%
4.	Maciej	70	6,0%	4.	Piotr	36	6,1%
5.	Andrzej	58	5,0%	5.	Jakub	32	5,4%
6.	Jakub	55	4,7%	6.	Jerzy	30	5,0%
7.	Mikołaj	53	4,6%	7.	Marcin	30	5,0%
8.	Wawrzyniec	48	4,1%	8.	Michał	27	4,6%
9.	Walenty	45	3,9%	9.	Wawrzyniec	17	2,9%
10.	Michał	42	3,6%	10.	Andrzej	15	2,5%

Jak widać, większość najpopularniejszych imion używanych przez członków obu konfraterni pokrywa się ze sobą. W obu dominowało imię Jan, zwykle używane przez członków tych wspólnot w niemieckiej wersji Hans (bądź jej pochodnych), choć w rejestrach bractwa świdnickiego kilkunastu jego członków zostało odnotowanych w łacińskiej wersji *Johannes*, a wśród członków bractwa we Wrocławiu był Jan Sloppen (k. 9) oraz dwóch konfratrów posługujących się imieniem Janek (k. 4v i 11v). Z tych podobieństw wyłamują się imiona Walenty oraz Piotr. Pierwsze z nich było często używane przez mieszkańców okręgu dominikanów świdnickich, bardzo rzadko natomiast występuje wśród członków bractwa z Wrocławia (tylko 4 konfratrów); z kolei Piotr często pojawia się wśród konfratrów wrocławskich, dużo rzadziej zaś występuje wśród członków bractwa ze Świdnicy¹⁴³.

Trudno wskazać jakieś prawidłowości występujące w nazwiskach (przydomkach) noszonych przez członków bractwa. Wiele z nich miało często spotykany w tych czasach charakter odzawodowy (np. Bretschneider, Fischer, Furman, Gerttner, Hoffman, Kestner, Koppersmed, Kucheler, Molner, Schneider, Schreiber, Sleyffer, Smedt, Stellemecher, Weber), co naturalnie nie oznacza, że noszące je osoby faktycznie parały się taką profesją. Warto natomiast odnotować, że niewielki odsetek członków bractwa nosił nazwiska (przydomki) równe imionom (Yost Hannes, Wenczel Jost, Hannes Moyses, Hannes Benisch, Thomas Jacob, Mathis Zegemud, Matis Nickel, Jorge Walter, Hannes Arnolt, Jacob Kwnrad, Marthin Jacob, Steffan Nickel, Jorge

¹⁴³ K. K a c z m a r e k, Wykazy, s. 134.

Walter, Hans Walter, Hans Wilhelm, Macz Symon, Merten Austen, Hans Friderich), co – jak wynika z badań tego zjawiska – do końca XV w. było zjawiskiem typowym dla środowiska mieszczańskiego¹⁴⁴.

Skromna grupa członków konfraterni nosiła nazwiska (przydomeki), które mogą wskazywać na ich etnos. Wiadomo, że u schyłku średniowiecza zarówno miasto, jak i konwent dominikanów były co prawda mocno zniemczone, jednak tak wśród samych zakonników, jak i ludności odwiedzającej ich kościół znajdowały się osoby posługujące się językiem polskim. Świadczy o tym obecność w klasztorze braci pełniących funkcje „kaznodziei dla Polaków” (*praedicator Polonorum*): w 1478 r. był nim Stanisław *Currificis*, w latach 1493-1495 brat Hilary, a w latach 1498-1499 Abraham¹⁴⁵. Przebywali w nim także zakonnicy, których nazwiska (przydomeki) sugerują polskie pochodzenie – przeor i lektor Jan *Polen*, bracia: Maciej z Gniezna, Wincenty Lubarski, Maciej z Kościana i Jan Piwoński, a także konwersi: Mikołaj *Polen* oraz Andrzej *Polonus*¹⁴⁶. Na potrzeby ludności posługującej się językiem polskim pod koniec XV w. dominikanie wzniesli przy swojej siedzibie osobną świątynię dedykowaną św. Witowi (od XVII w. św. Józefowi)¹⁴⁷. We wrocławskich kościołach Braci Kaznodziejów śpiewano też pieśni maryjne przełożone na język polski¹⁴⁸. Choć samo brzmiennie nazwisk/przydomeków odnotowanych w księdze nie przesądza narodowości noszących je osób¹⁴⁹, wydźwięk niektórych z nich sugeruje, że chodzi o ludzi przyznających się do polskich korzeni (*Polnische Pauel* na k. 2, *Polnische Matis* na k. 4, *Jancke* z Opola na k. 4v, *Peter Polag* na k. 7v, *Jan Sloppen* na k. 9, *Polnische Nickel* na k. 10, *Woitcke Dybagk* na k. 10v, *Jencko Oppeler* na k. 11v, *Kubo Fiedler* na k. 12, *Gregir Slotky* na k. 12v). Niedaleko klasztoru Braci Kaznodziejów, na Nowym Mieście, znajdowała się zresztą ulica Polska (*platea Polonialis*, *Polnische gasse*)¹⁵⁰, więc naturalne wydaje się ciążenie jej mieszkańców ku znajdującemu się na drugim brzegu wewnętrznej fosy miasta klasztorowi dominikanów i stojącemu przy nim kościółkowi przeznaczonemu na ich potrzeby.

III.

Kiedy w połowie XV w. zawiązywało się bractwo cieśli (potem cieśli i młynarzy) dominikanie z wrocławskiego konwentu św. Wojciecha mieli za sobą ponad 200 lat pobytu w mieście i wśród mieszczan. Zgodnie z charyzmatem swojej wspólnoty

¹⁴⁴ B. R a s z e w s k a - Ź u r e k, Kształtowanie się nazwisk równych imionom w Polsce (wiek XIII-XVI), Warszawa 2006 (Prace Sławistyczne 18), s. 143-160.

¹⁴⁵ K. K a c z m a r e k, Konwent, s. 208, 216, 223, 233, 238.

¹⁴⁶ Tamże, s. 206, 209, 212, 213, 220, 221, 225, 227, 228, 222, 229, 230, 232, 236, 237, 240, 267.

¹⁴⁷ Zob. Z. A n t k o w i a k, Kościoły Wrocławia, Wrocław 1991, s. 152-155; B. C z e c h o w i c z, Kościół pomocniczy św. Józefa, pl. Dominikański 2, w: Atlas architektury Wrocławia, t. I. Budowle sakralne. Świeckie budowle publiczne, Wrocław 1997, s. 17.

¹⁴⁸ M. W a l t e r, Śląskie polonica rękopiśmienne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, cz. 2, Wrocław 1977, s. 19-21; R. M a z u r k i e w i c z, Polskie średniowieczne pieśni maryjne. Studia filologiczne, Kraków 2002, s. 75-76.

¹⁴⁹ K. M a l e c z y Ń s k i, Dzieje Wrocławia, s. 269-270.

¹⁵⁰ M. G o l i Ń s k i, Socjotopografia, s. 231.

i własnym interesem ekonomicznym musieli w tym czasie zgromadzić wokół siebie grono mieszkańców miasta, którzy byli gotowi powierzyć braciom swe życie duchowe i łożyć na ich utrzymanie. Rozwój wrocławskiego klasztoru i osiągnięty przez niego status (dom ten zajmował w hierarchii polskiej prowincji drugie miejsce po krakowskim) dowodzi, że bracia z powodzeniem prowadzili swą misję. Nie ulega wątpliwości, że zdołali skupić wokół siebie grono sympatyków, którzy przez składane na ich potrzeby ofiary lub usługi świadczone konwentowi związali z nim swe doczesne życie i nadzieję na zbawienie. Na pewno należeli do nich członkowie omówionej wyżej konfraterni, choć nie ulega wątpliwości, że krąg oddziaływania klasztoru na pewno przekraczał grono owych kilkuset osób wpisanych do księgi zmarłych tej wspólnoty. Wypada mieć nadzieję, że przyszłe badania pozwolą na ukazanie kolejnych grup mieszkańców Wrocławia i jego okolic, którzy pozostawali w kręgu religijnego i materialnego oddziaływania konwentu. Trudno sobie wyobrazić lepszą okazję do podjęcia takich studiów od zbliżającej się wielkimi krokami rocznicy osiemsetlecia sprowadzenia braci do tego miasta.

ANEKS

Księga zmarłych członków bractwa modlitewnego młynarzy i cieśli przy kościele dominikanów we Wrocławiu

Podstawą niniejszego wydania jest rękopis Totenbuch der Gebetsverbruederung der Mueller und Zimmerleute des Dominikanerklosters St. Adalbert zu Breslau (Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, rkp. IV Q 195), dostępny online: <<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/20210>>. Jego zawartość składającą się niemal wyłącznie z imion i nazwisk (przydomków) podałem – zgodnie z instrukcją A. Wolffa – w transliteracji¹⁵¹. Rozwiązałem też stosowane przez pisarzy skrócenia wyrazów, w tym mniej oczywiste: *g ist*, *ge ist*, *gw i*, *gew i*, *gew ist* jako *gewest ist*. Ponieważ większość członków bractwa została przywołana za pomocą antropimów niemieckich, stosownie do zaleceń W. Heinmeyera zachowałem w ich przypadku, a także w nazwach przypisanych im zawodów β zamiast *sz*, nadpisane zaś samogłoski, w tym *a* oraz *e* oznaczające przegłos, umieściłem we frakcji górnej (np. Breytsch^aedel, Ja^ener, mo^eler)¹⁵². Pomiąłem zdwojenia spółgłosek na początku imion oraz przydomków konfratrów. Wyrazy dopisane do tekstu oznaczam nawiasami ostrymi: <abc>, odczyty niepewne opatruję znakiem: [?], błędy pisarzy sygnalizuję znakiem: [!], a fragmenty skreślone w rękopisie czcionką *abe*. Przypisy tekstowe umieszczane są na końcu zapisów z odnośnej strony rękopisu.

[Wyklejka wewnętrznej strony okładki]

Daz totinbuch ist der czymmerleuthe und molischin gehort czu sinth Olbrecht yn daz closter czu lesyn uff alle Quatuor tempora vor dy bru^edir etc.^{a-a}

¹⁵¹ A. Wolff, Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku, *Studia Źródłoznawcze* 1, 1957, s. 155-181.

¹⁵² Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen, opr. W. Heinmeyer, wyd. 2, Marburg-Hannover 2000, s. 31-39.

^bFundatio molitorum et fabrorum lignariorum^c.

^{a-a} *Następują dwa wiersze zamazanego tekstu: unde sey unser [.....] oraz imhaersimae [?], b-c dopisane ręką z XVII-XVIII w.*

[k. 1]

^a[.....] von [...] czymmermann [.....] uxor eius^b.

Nota bene. [...] ^cnimium viciosum simul et annuentibus tenciosum .

Han Jorge

Zelinge kinder Cristi, wbet euch yn den werken der heyligen barmherczikeyt und helft me^r, Got, den Herren, bethen vor die liben selen, die do wnserem vater, dem prior, zynt befohlen yn seyn gebete mit seynen brudern, die do vorscheden <synt> yn der bruderschaft der czymmerlewte und der mo^llischen, die do synt geschreben in das buch, das sie Got, der Herre, schreybe yn das buch der ewigen zelikeyt ~~mutuo~~ [?].

^{a-b} *Dwa wiersze zatarte, czytelne są tylko pojedyncze słowa, c słowo nieczytelne.*

[k. 1v]

Meyn allerlipsten, ubet euch yn den werken der heyligen barmherczikeit und helft mir bietten vor alle, dy do seynt vorscheiden yn der bruderschaft der czymmerlewte und der mo^llischen, als nemlich vor eyn Jorge etc.

Mit dießen sylen [?] gedencke eyn iczlicher mensch an seyner eldern und an seiner freude ziele und an die lieben zelen, dy do nicht meer haben, wan das gemeyne gebette denßelbigen lieben zelen czu hulffe und czu troste um Gottes wille und spreche eyn iczlicher mensch eyn Vatter Unser und eyne Ave Maria etc.

[k. 2]

Meyster Niclos der stadbaumeyster,

Francz von der Sweydenicz,

Meyster Austen, der eyn molner gewest ist,

Hannes Odirberg,

Meyster Michil, der eyn molner gewest ist,

Lange Hannes,

Meyster Peter, der eyn molner gewest ist,

Alde Lorencz, der eyn molner in der Spittelmole gewest ist,

Junge Lorencz, der seyn vetter gewest ist,

Nickel Hertel,

Peter Gro^tczener,

Polnische Pael,

Nickel Wonderlich,

Michil Bawke,

Nickel Wa^bber,

Mathis Grewlich,

Hannes Neuman,

Andres Qweis,

Otto Freyrecke, der eyn molner gewest ist,

Hannes obir das wasser,

Hannes Meye,
 Jacob Meye,
 Jeronimus, der eyn molner gewest ist

[k. 2v]

Nicklos Stange, der eyn bretsneider gewest ist,
 Andris Senger, der eyn bretsneider gewest ist,
 Heyncze vom Weynberge,
 Hannes Czyppe,
 Meyster Adam, der eyn molner gewest ist,
 Hannes Wederer,
 Merten Mo^lkuche,
 Hannes Radebergk, der eyn bretsneider gewest ist,
 Niclos Bretsneider,
 Niclos Rosenczweig,
 Niclos Czegenbart,
 Niclos Fischer,
 Steffen Czotke,
 Nickel von Merhern,
 Hannes Henczel,
 Nickel Menlen,
 Nickel Anehocke,
 Peter Meysner,
 Henczel Zenicz,
 Merten, der eyn mo^lknecht gewest ist,
 Peter Kromer,
 Hannes Groman,
 Jorge Sternenbergh,
 Merten Austen,

[k. 3]

Nickel Meysner,
 Mathis Koppersmed,
 Peter Freydang,
 Petir Rotkogel,
 Nickel Schacz, der eyn molner gewest ist,
 Hannes Strozeil,
 Nickel Krigk,
 Nickel Kittel,
 Niclos Knesche, der eyn ro^rmeyster gewest ist,
 Hannes Statczynger, der eyn bretsneider gewest ist,
 Meister Funcke, der stadczymmerman gewest ist,
 Matis Qweis,
 Matis Frw^e vff, Hannes, der seyn eydem gewest ist,
 Niclos Sommer,

Niclos Glomperrer,
Niclos Sleyffer,
Henlen Tepper,
Petcze Weysheupt,
Pete(r) Hannes,
Petir Tischer,
Niclos von der Ko^ottengassen,
Niclos Schacz,
Niclos Me^brot,
Protczmolner,

[k. 3v]

Hannos Dreymalder,
Sorrebacke, der vor Nympcz vorgangen ist,
Matis Bleschin,
Peter vor Namsle,
Niclos Herbist,
Hannos Dirsche,
Hannos Keymer,
Niclos Sebenweip,
Nickel Maⁿchin,
Nickel Francke,
Lorencz Bretsneider,
Steffen Beme,
Niclos Pfert,
Niclos Jone,
Hannes Jenckewicz eyn molner,
Niclos Beyerland,
Niclos Schirbest,
Hannes Schilling,
Jorge Heringer,
Niclos Swebis,
Hannos Garlicz,
Hannos von Schalke,
Hannes Jancke eyn bretsneider gewest ist,
Jorge Rosental,

[k. 4]

Nickel Oderberg,
Niclos Klos,
Matis Fogel, der eyn molner gewest ist,
Merten Monch, der eyn ro^rmeister gewest ist,
Hannes Scho^ober, der eyn molner gewest ist,
Hannes Lebe, der eyn czymmerman gewest ist,
Peter Foyth,

Hannes Foyth,
 Niclos Rawschenwalt,
 Hannes Hoffeman,
 Niclos Ga^oilhor,
 Niclos Fellenberg,
 Benisch Mo^olsag,
 Jacob Furman, der eyn bretsneider gewest ist,
 Hannos Goltman,
 Niclos Hirschberg, der eyn molner gewest ist,
 Merten Hirschberg, der stadbawmeister gewest,
 Matis Clymke,
 Hannes Crebilwicz,
 Clement Breytsh^aedel,
 Michil von Gn^echwicz,
 Hannes Felkymith, der eyn bretsneider gewest ist,
 Polnische Matis von Beuten,
 Hannes Storch, der eyn czymmerman gewest ist,

[k. 4v]

Peter Czegenhals,
 Hannes Lemberg,
 Jancke von Oppeln,
 Michil von Strelen,
 Nickel Vmblawff, der eyn molner gewest ist,
 Hannes Lawren, der eyn molner gewest ist,
 Henczel Kuⁿa^oke,
 Hannos Heringer, der eyn czymmerman gewest ist,
 Cwnrad, der eyn czymmerman gewest ist,
 Merten Guⁿczel,
 Hannes Fleischer, der eyn czymmerman gewest ist,
 Nickel Phendensag,
 Nickel vom Lasen,
 Petcze Ko^ocheler, der eyn molner gewest ist,
 Peter Strelen, der stadbawmeyster gewest ist,
 Jacob Gra^odis,
 Niclos Rewsener, der eyn czymmerman gewest ist,
 Lange Nickel von Namslaw,
 Petcze Strelen, der eyn molner gewest ist,
 Fridil, der eyn molknecht gewest ist,
 Jorge Stroel, der eyn heringer gewest ist,
 Niclos Krelker, der eyn metzener gewest ist,
 Merten Lawben, der eyn molknecht gewest ist,
 Swarcz Hannes, der eyn czymmerman gewest ist,

[k. 5]

Cleyne Nickel,
Nickel Leswitz, der eyn czymmerman gewest ist,
Hannes Meysner,
Matis Olbricht,
Margaretha Bartkynne,
Michil Straus, der eyn schencke gewest ist,
Wenczel Jost,
Salomon von Große Gloge,
Katherina Melczerynne,
Margaretha, <dy> das bawschreibers <hawß>ffraw gewest ist,
Meister Hannes aws der Werdermole,
Steffen Korp,
Matis Meyske, der eyn ro^ormeyster gewest ist,
Hannes Drescher,
Slappe,
Stenczel Sprembergk,
Jorge Fu^orer von Leⁱgenicz,
Nickel Ro^omer,
Clement Ja^ekel,
Nickel Protczmolner,
Yost Hannes,
Schoⁿ Hencze,
Peter Scholcze,
Jacob Opytcz, der eyn czymmerman gewest ist,

[k. 5v]

Niclos Garlicz, der eyn czymmerman gewest ist,
Andres Flegel,
Barbara, die meister Bernhart frawe gewest ist,
Meyster Lucas, der eyn molner in der Spittelmole gewest ist,
Jacob Birkener,
Margaretha Klyngensmedynne,
Gabriel Kirchenbeter,
Steffen von Großen Glogaw,
Peter Fawl Ioppe,
Lorenz Adeler, der eyn bretsneider gewest ist,
Hannes Ko^ogeler,
Meyster Kuncze,
Michil Lybysch,
Bartisch Grwnewalt,
Lange Hannes,
Veczencz von Gran,
Heyncze Smed,
Jorge Poschel,

Matis Stogk,
 Lorencz Sweyn,
 Daudid Nerlich,
 Jacob Newkirche,
 Nickel Fritsche,
 Nickel Foyt,

[k. 6]

Michel Bederman,
 Matis Flodag, der eyn czymmerman gewest ist,
 Merten, der eyn molner gewest ist,
 Thomas von Strelen,
 Merten Wende,
 Meyster Merten Stabilwicz,
 Cristoff Vogil,
 Jacob Lorencz,
 Steffen Stra^rzsche, der ro^rmeister gewest ist,
 Meyster Michil, der molner in der Spittelmol gewest ist,
 Andres Ta^mmeler,
 Nickel Barth, der eyn molner gewest ist,
 Hannes Fu^rrenschild,
 Meyster Jacob Jaⁿer, der eyn ro^rmeister gewest,
 Steffen Wayner,
 Jacob Francke,
 Hannes Mewerer,
 Hannes Werner,
 Hannes Molner von Glogaw,
 Hannes Birkener,
 Hannes Bo^ttener,
 Hannes Tropicz,
 Hannes Birgener von Hartmansdorff,
 Jacob Lo^beschecz,

[k. 6v]

Andres Hoffeman vom Elbinge,
 Yost Weysenicz,
 Peter Fischer,
 Lorencz Henisch,
 Matis Arnolt,
 Andres Fasilt,
 Matis Stellemecher,
 Steffan Hiltman,
 Merten von Strelen,
 Meyster Peter Netter,
 Michil Za^rer,

Merten Tile,
 Merten Heydenreich }
 Jacob Hewchuch } dy von den ketzern erschlagen sein worden etc.
 Michil Libertancz,
 Andres Behme,
 Angnet seyne frawe,
 Michil Schirmeysin,
 Stenczel Walter,
 Hannes Molner von der O^lßin,
 Greger Bebirsteyn,
 Caspar Schreiber,
 Caspar Kitzing,
 Cristoff Lewpolt,

[k. 7]

Hannes Borcard, der in der Werdermole dirtruncken ist,
 Peter Lembergk,
 Jorge Fogel,
 Hannes Freudenknecht,
 Jorge von Namslaw,
 Meyster Nickel Korp, der eyn molner in der Newen mole gewest ist,
 Katherina seyne hawsfraw,
 Jorge Korp seyn bruder,
 Peter Czissel,
 Greger Finster,
 Clement Swenkenfelt,
 Nickel Necke,
 Nickel Mewerer, der eyn metczener in der Spittelmole gewest,
 Jawer Hannes, der eyn mo^lller gewest ist,
 Margaretha seyne fraw,
 Matis Zarer,
 Michil Krode,
 Yost Schitteler,
 Peter Scho^ebel,
 Nickel Close,
 Peter Scheybe, der eyn czymmerman gewest ist,
 Bartisch Heyde,

[k. 7v]

Jacob Grw^eneualt,
 Katherina Jorge Kwnet,
 Merten Berger,
 Matis Foldener, der eyn molner in der Spittelmole gewest ist,
 Merten vom Smoln,
 Stille Hannes,

Hannes Firle,
 Nickel von Manaw, der stadczymmerman gewest,
 Nickel Prewße,
 Merten Gwnter,
 Merten Cratzbergk, der eyn rockenma^eler yn sand Mertens mole gewest ist,
 Jorge Langener,
 Nickel Pfeyffer,
 Hannes Fogel,
 Hannes Moyses,
 Thomas Hoffeman,
 Peter Polag,
 Pawel Junge von Brawne,
 Andres von Strelen, der in der Kaczermole gewest ist,
 Thomas Jacob,
 Bartisch Hempe,
 Jorge Hewpt,

[k. 8]

Mathis Zegemund,
 Mathis Schetzeler,
 Jorge Czaches, Margaretha seyne fraue,
 Matis Fo^elmos,
 Merten Krebilwicz,
 Hannes Laderfeyl,
 Milde Merthen,
 Peter Metzener,
 Swarze Matis,
 Jacob Stewbaws carpentarius,
 Hannes Newwirt,
 Nickel Krintczer,
 Hannes Otte,
 Junge Nickel,
 Hannes Bederman, der eyn moller in sand Klarn mole gewest ist,
 Jacob Bederman <und Mathis> seyne sone,
 Clement Belke,
 Nickel Moller carpentarius,
 Thomas vom Elbinge,
 Jacob Eyser,
 Pael Rote,
 Hannes Weigman,
 Hannes Benisch,

[k. 8v]

Matis Phiffer,
 Hannes Streubig,

Matis Wayner,
Matis Nickel,
Vecencz Cza^opke,
Vecencz Habichtnaze molendinator,
Peter Prew^oße,
Michil Springesteyn,
Steffen Goltbergk,
Jorge Smitczingk,
Lorencz von der O^oße,
Jorge Walter,
Nicklas Sperlig, Elizabet seyne fraue,
Symon Ha^ontel,
Michil Foyt,
Hannes Newman molendinator,
Michel Schitteler,
Vecencz Kuckle,
Cristoff Rote,
Jorge Tile,
Merten Yone,
Jacob Iaschke,
Bartisch Hertel,

[k. 9]

Meyster Bernhard, der stad baumeister gewest ist,
Peter Waldegke eyn czimmerman fuit von Strelen,
Jacob Fogel, der eyn moller gewest ist,
Anna Borghardynne eyne mollerynne,
Hannes Sebenweip,
Jan Sloppen,
Jacob Falkel,
Caspar Haynkeil, der eyn mo^oller gewest ist,
Greger Gebawer,
Caspar Praw^oße,
Vecencz Kroschwicz,
Lange Nickel,
Hannes von der Prawsnicz,
Hannes Lirche,
Lucas Dampke,
Nickel Hindenwff,
Hannes Girke eyn ro^ormeister gewest ist,
Hannes Ma^orer,
Lorencz Pffleger,
Vitzentz Elende, der der statbruckmeister gewest ist,
Greger Kraw^oße,
Michil Bronst,
Hannes Arnolt der eyn malczmaler gewest ist,

[k. 9v]

Segemund Freudenknecht,
 Michil Schonewater, der eyn moller zur O^ele gewest ist,
 Weysse Matis eyn czymmerman,
 Cristoff Frittsche, der in der Katczermole gewest ist,
 Schon Jacob,
 Peter Balman,
 Symon Hentczel,
 Francz Drescher,
 Hannes Kw^ene, der eyn mo^eller in der Spittelmo^ele gewest ist,
 Asmes Po^sschel, der eyn rockenma^eler gewest ist,
 Schrauben Hannes,
 Bartisch Rozeler,
 Merten Mo^eller, der eyn rockenma^eler gewest ist,
 Hannes Schirmeysen, der metczner in sand Claren mole gewest ist,
 Michel Gewa^rsam,
 Jacob Kwnrad,
 Juncfraw Katherina Crawsynne,
 Dorothea Bartusch Glogerynne,
 Jorge von der Sweydenitz,
 Lorentcz Lyndenoff,
 Hanns Lyndenlowp,
 Hanns Foyt,

[k. 10]

Hanns Medeburgk, der eyn metczener gewest ist,
 Polnische Nickel,
 Hanns Fo^egeler,
 Mathis Posthel,
 Nickel Rozeler,
 Valtyn Stenne,
 Jacob Konigk,
 Merthin Jacob, der eyn czymmerman gewest ist,
 Hanns Arlyth,
 Mathis Waynknecht,
 Merthin Falke,
 Petir Nyppirth eyn beckenknecht gewest ist,
 Bartel Ro^richt,
 Mathis Hertigk,
 Mertin Schonaw,
 Valtyn Smedt,
 Steffan Nickel,
 Mathis Bederman eyn molner gewest ist,
 Nickel Brantman,
 Berg Hanns,

Katherina Hanns Phlugynne, die uffem Romwege vorscheiden ist,
Mathis Lange,

[k. 10v]

Mathis Kucheler, der eyn molner hinder sant Olbrecht gewest ist,
Nickil Landtman,
Hanns Cryntsch eyn czymmerman,
Hanns Tytze, der eyn molner in der Werdermo^ole gewest ist,
Symon Haⁿthal, der seyn grosvater gewest ist,
Merten Rote, der uffem Romwege vorscheiden ist,
Mathis Man,
Lorentcz Cra^otembergk,
Nickil Blanckensteyn,
Woitcke Dybagk,
Veczencz Smedt,
Stenczil Steefeste, der eyn ro^ormeister gewest ist,
Jorge Platener,
Veczencz Anedawmen,
Veczentz Latzke,
Merten Metschke,
Paul Hoffeman,
Mathis Sawerbyr,
Nickil Lewchtemberg eyn czymmergeselle,
Hannus Reyßap, der eyn bleydenmeister gewest ist,

[k. 11]

Hanns Kernith eyn molisscher geselle,
Mo^ol Andris,
Hanns Gerttener eyn czymmergselle,
Caspar Wildener eyn czymmerman,
Michel Knorre eyn czymmerman,
Jorge Walter, <der> eyn molner in der Werdermo^ol gewest ist,
Stenczil Nickil, <der> yn der Ketczilmole irtrunkin ist,
Nonne Hanns,
Nickil Francke,
Veczencz Schneider,
Mathis Große,
Hanns Merer,
Mathis Wu^ostehube,
Greger Stogk,
Urban Marggroffe,
Mathis Großmam [!],
Michel Patczolt,
Urban Tauche,
Jacob Lantman,

Hanns von der Olßen,
 Hanns Seyfarth, der eyn zymmerman gewest ist,
 Schrawben Hanns,
 Elizabeth Peter Metczenerynne,

[k. 11v]

Nickil Mauritius eyn czymmerman mit seinem geschlechte, Katerina seine eliche
 hawsfrawe,
 Lorencz Hirsth, der der stat czymmerman gewest ist,
 Hans Doering,
 Joerge Cesar,
 Michel Teichman,
 Jencko Oppeler,
 Jacob Lange,
 Jacob Mawrer,
 Nickel Benedicts, der ein rockenmoller in der Herrenmoel gewest ist,
 Bartil Hertkrawt,
 Peter Pamcke,
 Urban Moller,
 Andres Doberlen,
 Jacob Schwartz,
 Greger Molner,
 Jorge Tschammir,
 Lorentz Ditman,
 Hanns Kluge,
 Albrecht Wartinberg,

[k. 12]

Nickel Zimmerman,
 Cristoff Liebinstein,
 Mathis Bartke,
 Cristoff Gastener,
 Blasian Lubner,
 Hanns Thomke,
 Hanns Moldener,
 Michel Herfart,
 Hanns Kesstner,
 Lorentz Hornigk,
 Stanicke Krotzß,
 Cristoff Fogler,
 Paul Jacob,
 Urban Mariawaldis,
 Margaretha seyn hawsfrawe, dy noch leben,
 Peter Hawenschilt, der eyn roemeyster gewest ist,
 Kubo Fideler ein czymerman gewest,

Jo^org Glaubicz ein czimerman gewest,
 Mathis Rynne ein czimerman gewest,
 Michel Escherer ein bretschneyder gewest,
 Johannes Besen,
 Mathis Junckman,
 Peter Fro^ode [...] ^a Dampcken,
 Elizabeth Dampckynne uxor magistri Nicolai,
^a *Fragment nieczytelny.*

[k. 12v]

Schram Hannß, Peter Fro ^o denknecht, Jorg Hoffman von Gloga, Hanns Ru ^o ttener, Nickel Gerngroß, Greger Gryßeman, Linhart Seydel, Urbam [!] Grefe,	}	qui fuerunt carpentarii
---	---	-------------------------

Jorge Koch der herren mo^ollner yn der Newen mole,
 Jacob Dannebergk carpentarius,
 Bartell Hoffman ein mo^olischer gesell gewest,
 Junckfraw Barbara soror eius,
 Mathis Habichtnaß ein mo^oller in sant Claren mole,
 Jorge Hoffman von Peterwicz eyn molischer gesell gewest,

Jacob [...]eberg ^a Michel Newkirche, Paul Ko ^o sell, Thomas Dickpeyn, Urban Hauwle,	}	qui fuerunt carpentarii
---	---	-------------------------

Hans Hoffman eyn czymmergesell gewest ist,
 Mathis Smeth der junge,
 Hans Schulcz,
 Andris Schuman,
 Veronica der Mariawaldyssyne swester,
 Gregir Slottky,

^a *Wyraz częściowo nieczytelny.*

[k. 13]

Burghart Dampke,
 Niclos Lengffelt,
 Anthonius Fro^obil,
 Anthonius Negebir,
 Hans Bengkewicz,
 Jeronimus Bengkewicz,
 Stentzil Lu^obissingk,

Hanns Thomke,
 Peter Dittman,
 Caspar Meynhart,
 Barbara seyne hawsfrawe,
 Lorentz Moller,
 Margaretha seyne hawsfrawe,
 Michel Newkyrche,
 Meister Jost Schefler,
 Cuncze Keppel,
 Helle Hanns,
 Jacob Pezeler,
 Andris Gniczvicz,
 Vecens Clos,
 Hans Winckeler,
 Valtin Cza^ele,
 Vor eyn Kortcz Hannes,

[k. 13v]

Mertin Moller,
 Ba^elczer Hancke
 Mathis Kune,
 Greger Ritter,
 Vecens Botner der hern baumeyster, Margaretha uxor,

Nota. Prevideat lector, ut omnibus Quattuor temporibus legantur.

Jeronimus Sachres,
 Brosian von Genichwitz,
 Caspar Melczill,
 Stenczel Schreer,
 Brosian Bartsche,
 Greger Großman,
 Schwartz Hanß, <der> bretscheider gewest ist,
 Paulus Pickel,
 Jeronimus Grune,
 Dominigk Stancke,
 Merten Bulman,
 Nickel Lipman,
 Andres Schmydichen,
 Mathis Ditteris,
 Katherina Eschnerynne,
 Barbara Dytmanynne, dy meister Lorencz Dytmanß hawsfraw gewest ist,
 Vor eynem Sigmundt Gruber, der eyn mollnergeselle gewest ist czu Poßen vor-
 scheidem [!],
 Lorencz, der eyn czymmerman gewest ist,
 Dorothea seyne hawsfrawe,

[k. 14]

Mathis, <der do> eyn moller in synt Claren mol gewest ist,

Hanß Syber eyn moller,

Gregir Schyrbicz eyn cymmerman,

Matern Schobel eyn begkergeselle gewest ist,

Hanß Frw^ebel carpentarius, der eyn cymmermann gewest ist,

Hanß Fuchß

Breit Merten

Mathis Sempprich

Jorge Scho^ene,

Jacob Scho^enehals

Hans Tytcze

Simon Stu^eller

Merten Kyßewetter

Nickel Sygeler

} carpentarii, dy do cymmerleute gewest sint

Katherina Hoffmannyn <1509>,

Vor eyn mo^eller Hanß von Lignitz, der herren cymmerman gewest ist,

Hanß Tzymmerman von der O^elß uff der Judengassen vorscheiden,

Niclas Dampke,

Ambrosius Mo^eller,

Hedwig Peter Bleycherynn,

Barbara Bomhewerynn,

Jorge Schnewolff eyn cymrregesell,

Katherina Nickel Ka^rbersch hawßfrawe,

Niclas Hartembergk eyn grewpner, Katherina uxor eius et cum tota progenie,

Hedwig Bittermannyn, Agneth Pilgermanyn,

Nickel, Heynrich, Symon, Ludwigk, Nickel Slegel,

Mayster Peter Maßlich, der eyn czymerman gewest ist,

Andres Kleimeske,

Peter, der eyn czymerman gewest ist,

Valten Schneyder,

Vor Andres Fochß,

Jocoff Bleysner

Vor Jorge Mo^essel [?],

[k. 14v]

Nicolaus Kerber, der eyn czymerman gewest ist,

Michel Ku^orich, der eyn mo^eller gewest ist,

Hans Walter von Schalke,

Vor Hans Hoffeman, der eyn moller czw Unßer Liben Frawen gewest ist,

Mychel Lyndener eyn cymmergeselle gewest yst,

Barbara jungfraw, dy do Hans von der Allysze tachter gewest yßt,

Hans Wilhelm, der eyn moller gewest ist,

Urban Pole, der eyn cymmerman gewest ist,

Nickel Ho^ptner der eyn bawmeyster gewest ist,

Nickel Kynygk, der der herrn bawmeyster gewest ist,
 Blasium Bomer, der eyn moller ym dem Tanewalde gewest ist,
 Pawl Newman, der der herrn bawmeyster gewest ist,
 Jorge Tilgener eyn tzymmermann,
 Jorge Solthman eyn bretschneyder,
 Cristof Gutfleysch ein czymmermann,
 Vor eyn schreiber Jacob eyn czymmermann <1521>,
 Lorencz Polkner eyn czymmergesell,
 Macz Symon, der der herrn ru^rmeister geuest ist,
 Hans Friderich, der eyn ru^rknecht geuest ist,
 Vor eyn Peter Hoffman, der eyn olschleger vor sent Nicklas fuit,
 Phol Hans, der eyn cymmergesel geuest ist,
 Macz Wendrich, der eyn cymmergesel geuest ist,
 Symon Nassengnyff, Barbara uxor eius,
 Barbara Hauenschildynne eyne mithschwester,
 Urban Polcz eyn czymmer gewesth

[k. 15 *niezapisana*]

[k. 15v]

Und mit desen liben zelen bete eyn itzlich mensch vor seyner eldern selen und och vor alle enelenden zelen, die do nicht me haben, wen das gemeyne gebete den zelen und allen liben zelen Gote czu lobe und den lyben zelen czu troste spreche eyn itzlich mensch eyn Pater noster und eyn Ave.

Sang Ave Maria, Ave Maria gracia

[.....]^a

Vor Nickel Ho^optner, der eyn bawmeyster gewest ist.

^a *Dwa wiersze zamazane atramentem i nieczytelne.*

BIBLIOGRAFIA

- Adler W., Die Geschichte der Breslauer Fleischerzunft, Breslau 1904.
 Antkowiak Z., Kościoły Wrocławia, Wrocław 1991.
 Aus der Lade der Maurer- und Steinhauer-Innung zu Breslau 1475-1925. Urkunden, Meistertafeln, Meisterstücke, Auszüge aus den Protokollen, Generalzunftartikel, Hüttenordnung, Breslau 1925.
 Bahlow H., Altschlesische Bürger- und Bauernnahmen aus dem Mittelalter, Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 19, 1978.
 Barciak A., Bractwo literackie NMP w Raciborzu jako wspólnota religijna, w: Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach nowożytnych, Kraków 2010.
 Baumgart P., Neumarkter Bürger und die Bruderschaft S.S. Corporis Christi 1412-1563, Archiv für Sippenforschung und alle verwandten Gebiete 10, 1955, z. 5.
 Biel R., Serwatka K., Późnośredniowieczny wodociąg z wykopalisk przy ul. Kazimierza Wielkiego we Wrocławiu, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne 56, 2014.
 Blasel C., Geschichte der Rosenkranzbruderschaft bei St. Adalbert in Breslau, Breslau 1912.
 Blasel C., Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau, Breslau 1912 (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 16).

- Blasel C., Studien zur Geschichte der Rosenkranzbruderschaft bei St. Adalbert zu Breslau, cz. 1, Schlesisches Pastoralblatt 33, 1912, nr 1, 2, 3.
- Bochnak W., Bractwa w archidiakonacie wrocławskim w okresie potrydenckim, Lublin 1974, niepublikowana praca magisterska powstała na KUL.
- Bochnak W., Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików świeckich w diecezji wrocławskiej od XVI w. do 1810 r., Wrocław 1983.
- Das Brauwesen der Stadt Breslau, Berlin 1930.
- Buśko C., Kacerska Górka, w: Encyklopedia Wrocławia, Wrocław 2006.
- Buśko C., Nawierzchnie ulic średniowiecznego Wrocławia, Archaeologia Historica Polona 5, 1997.
- Cembrzyński P., Zaspokojenie w wodę i usuwanie nieczystości w miastach stref bałtyckiej i sudecko-karpackiej w XII-XVI wieku, Wrocław 2011 (Wratistavia Antiqua 14).
- Chorowska M., Goliński M., Rozwój społeczny i przestrzenny miasta lokacyjnego, w: Atlas historyczny miast polskich, t. IV, z. 1: Wrocław, Wrocław 2001.
- Czacharowski A., Die Bruderschaften der mittelalterlichen Städten in der gegenwärtigen polnischen Forschung, w: Bürgerschaft und Kirche, Sigmaringen 1980.
- Czarciński L., Bractwa w wielkich miastach państwa krzyżackiego w średniowieczu, Toruń 1993.
- Czechowicz B., Kościół pomocniczy św. Józefa, pl. Dominikański 2, w: Atlas architektury Wrocławia, t. I. Budowle sakralne. Świeckie budowle publiczne, Wrocław 1997.
- Czechowicz B., Panowanie króla Jerzego ze śląskiej perspektywy (w 550. rocznicę śmierci monarchy), Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 76, 2021, nr 3.
- Derwich M., Bl. Czesław – życie i rozwój kultu, w: Błogosławiony Czesław patron Wrocławia, t. I, Wrocław-Warszawa 2006.
- Drabina, Stosunek wrocławskich zakonów do króla Jerzego z Podiebradu, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 4, 1971.
- Flaga J., Życie religijne korporacji rzemieślniczych w dawnej Polsce, Roczniki Nauk Prawnych 16, 2006, nr 2.
- Frańcić F., Technika młynów wodnych w Polsce w XVI i XVII w., Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 2, 1954, nr 1-2.
- Galewski D., Kościół św. Wojciecha, w: Leksykon architektury Wrocławia, Wrocław 2011.
- Gilewska-Dubis J., Warunki zdrowotne, choroby i medycyna w średniowiecznym Wrocławiu, Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną 9, 2002, z. 1-2.
- Głowacka J., Hotłoś H., Zasilanie Wrocławia w wodę – historia i współczesność, w: Interdyscyplinarne zagadnienia w inżynierii i ochronie środowiska, Wrocław 2012.
- Godek A.E., Bractwo Ubóstwa Chrystusowego przy kościele pw. św. Floriana w Krakowie w latach 1501-1949, w: Christus vincit. Księga dedykowana biskupowi Edwardowi Frankowskiemu w 80. rocznicę urodzin, Toruń 2017.
- Goliński M., Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia, Wrocław 1997.
- Goliński M., Ulica Żydowska we Wrocławiu do początków XV w., cz. 1, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 67, 2012, nr 1 i 2.
- Goliński M., Uzbrojenie mieszczańskie od połowy XIV do końca XV wieku, Studia i Materiały do Historii Wojskowości 33, 1990.
- Goliński M., XV-wieczny opis wrocławskiej sieci wodociągowej, w: Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski, Wrocław 2001.
- Gottschalk J., Das Totenbuch der Altaristenbruderschaft von Maria Magdalena zu Breslau, ca. 1454-1524, Archiv für schlesische Kirchengeschichte 6, 1941.
- Grochowski Ł., Młynarstwo w dobrach królewskich, kościelnych i szlacheckich w północnych powiatach województwa pomorskiego w latach 1466-1626, Gdańsk 2023.
- Grünhagen C., Geschichte Schlesiens, t. I, Gotha 1884.
- Heyden H., Kirchengeschichte Pommerns, t. I, Köln-Braunsfeld 1957.
- Heyne J., Die große Bruderschaft Corporis Christi bei der Stadtpfarrkirche St. Andreas zu Neumarkt gestiftet in der Mitte des 15. Jahrhundert. (Ein Beitrag zur schlesischen Kirchen- und Diözesengeschichte im Mittelalter), Schlesisches Kirchenblatt 13, 1847, nr 35.

- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, t. II, Breslau 1864.
- Hintze E., *Schlesische Goldschmiede, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift*, NF 7, 1916.
- Hintze E., *Die Breslauer Goldschmiede. Eine archivalische Studien*, Leipzig 1906.
- Hoffmann H., *Bruderschaftsleben im barocken Breslau*, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 6, 1941.
- Hoffmann H., *Eine Bruderschaft der Geistlichkeit des Archipresbyterats St. Mauritius*, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 2, 1937.
- Hoffmann H., *Studien zur Geschichte Männer-Kongregation Maria Reinigung in Breslau 1638-1938*, Breslau 1938.
- Kaczmarek K., *Clastrum sancti Adalberi. Późnośredniowieczna siedziba dominikanów we Wrocławiu w świetle źródeł pisanych (w druku)*.
- Kaczmarek K., *Konwent dominikanów wrocławskich w późnym średniowieczu*, Poznań-Wrocław 2008.
- Kaczmarek K., *W kuchni i refektarzu klasztoru dominikanów w Brzegu*, w: *Między archeologią a historią. Księga dedykowana pamięci prof. dr hab. Andrzeja Marka Wyrwy (1955-2022)*, Poznań 2024.
- Kaczmarek K., *Wykazy członków bractwa różańcowego przy klasztorze dominikanów w Świdnicy z XVI wieku*, *Roczniki Historyczne* 89, 2023.
- Kaczmarek K., *Życie codzienne w klasztorze dominikanów w Brzegu*, Poznań 2024 (*Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie* 26).
- Kaufmann J., *Die Herz-Jesu-Bruderschaft zu Kupferberg in Schlesien*, Kupferberg 1904.
- Kempe H.J., *Die Bruderschaften an der Universität Breslau*, *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau* 6, 1961.
- Kielar P., *Klasztory dominikańskie na Śląsku w czasie reformacji*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. I, Warszawa 1975.
- Kielar P., *Nieznanne źródła rękopiśmienne do historii dominikanów na Śląsku w okresie reformacji*, *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL* 19, 1971.
- Kłoczowski J., *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII-XIV wieku*, Lublin 1956.
- Kłoczowski J., *Reforma polskiej prowincji dominikańskiej w XV-XVI wieku*, *Roczniki Humanistyczne* 4, 1953, z. 4.
- Knie J.G., *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der königl. Preuß. Provinz Schlesien*, wyd. 2, Breslau 1845.
- Kolouszek K., *Wrocławski przemysł nad Odrą*, *Dolny Śląsk* 23, 2020.
- Komárková H., *The Oath of Office in the Sphere of Food and Production, Food Distribution and Utilization of Resources within the Urban Community. The Example of Late Medieval and Early Modern Silesian and Moravian Towns*, *Studia z Dziejów Średniowiecza* 21, 2017.
- Kopiec J., *Bruderschaften als Ausdruck barocker Frömmigkeit*, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 44, 1986.
- Kopiec J., *Historiografia diecezji wrocławskiej do roku 1821*, *Archiwa, Biblioteki i Muza Kościelne* 45, 1982.
- Korżel-Krasina M., *Cech stolarski we Wrocławiu w XVIII wieku*, *Dolny Śląsk* 10, 2002.
- Kowalik A., *Aus der Frühzeit der Breslauer Tuchmacher*, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Breslau* 5, 1938.
- Kropidłowski Z., *Korporacja, bractwo czy cech? Z dziejów nauki społecznej Kościoła*, *Zeszyty Naukowe KUL* 39, 1996, nr 1-2.
- Król M., *Cechy krakowskie w XIV-XVI wieku*, Kraków 2023 (*Biblioteka Krakowska* 169).
- Kubicki R., *Wokół klasztornego refektarza. Przepisy i praktyka na przykładzie mendikantów z terenu państwa zakonu krzyżackiego w Prusach*, w: *Historia naturalna jedzenia. Między antykem a XIX wiekiem*, Gdańsk 2012.
- Kublin G., *Wykazy dominikanów i dominikanek śląskiej kongregacji bł. Czesława z 1774 roku*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 38, 2018, nr 1.
- Kucharski W., *Beatus Ceslaus natione Polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława*, Kraków 2012 (*Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie* 10).

- Kumor B., Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym, *Prawo Kanoniczne* 10, 1967, nr 1-2.
- Kuźmak K., Bractwo kościelne, w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1976.
- Limisiewicz A., Zaopatrzenie w wodę, *Silesia Antiqua* 39, 1998.
- Litak S., Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII-XVIII wiek. Rozwój i problematyka, *Przegląd Historyczny* 88, 1997, nr 3-4.
- Małeczyński K., Dzieje Wrocławia od czasów najdawniejszych do roku 1618, w: W. Długoborski, J. Gierowski, K. Małeczyński, *Dzieje Wrocławia do roku 1807*, Warszawa 1958.
- Małachowicz E., Wczesnośredniowieczna architektura kościoła dominikanów we Wrocławiu, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 20, 1975, nr 1.
- Mandziuk J., Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze, t. I, cz. 2, wyd. 2, Warszawa 2010.
- Mandziuk J., Kościół katolicki na Śląsku pod panowaniem habsburskim, *Saeculum Christianum* 1, 1994, nr 1.
- Markgraf H., Die Straßen Breslaus nach ihrer Geschichte und ihren Nahmen, Breslau 1896 (Mittheilungen aus dem Stadtarchiv und demr Stadtbibliothek zu Breslau 2).
- Matern G., Die kirchlichen Bruderschaften in der Diözese Ermland, Braunsberg 1920.
- Die Mauermeister der Breslauer Zunft 1475-1870, opr. K. Bimler, *Quellen zur schlesische Kunstgeschichte* 3, 1938.
- Maziarz A., Bractwo Najświętszych Serc Jezusa i Maryi przy kościele parafialnym w Połocku w świetle księgi brackiej z lat 1794-1818, *Miscellanea Historico-Archivistica* 25, 2018.
- Mazurkiewicz R., Polskie średniowieczne pieśni maryjne. *Studia filologiczne*, Kraków 2002.
- Mitkowski J., Księga zmarłych bractwa kościoła Panny Marii w Krakowie (wiek XIV-XVIII), *Studia Historyczne* 11, 1968, nr 1
- Nowacki J., Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. II, Poznań 1964.
- Ojrzyński R.S., Polityka papieża Aleksandra VI i obchody Jubileuszu roku 1500 poza Rzymem. Przykład Polski, *Przegląd Historyczny* 113, 2022, nr 2.
- Orlita Z., Fromme Bruderschaften in Böhmen, Mähren und Schlesien. Ein Forschungsüberblick, w: *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, Wien 2018.
- Piekalski J., Die mittelalterlichen Klöster Breslaus und ihre Rolle in der Stadtentwicklung, w: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchaeologie, IX: Die Klöster*, Lübeck 2014.
- Piekalski J., Elementy infrastruktury średniowiecznego Wrocławia, w: *Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Materialne przejawy życia codziennego*, Wrocław 2004 (*Wratislavia Antiqua* 6).
- Pobóg-Lenartowicz A., The Dominicans of Opole as promoters of rosary prayer (on the example of the Book of the Rosary Confraternity of Krapkowice of the 18th century), *Saeculum Christianum* 30, 2023, nr 2.
- Przybylak D., Odra w życiu dawnego Wrocławia, *Dolny Śląsk* 23, 2020.
- Rajman J., Rajcy krakowscy i członkowie ich rodzin w księdze zmarłych bractwa Najświętszej Marii Panny w Krakowie (połowa XIV – koniec XVI wieku), *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 7 (11), 2015.
- Raszewska-Żurek B., Kształtowanie się nazwisk równych imionom w Polsce (wiek XIII-XVI), Warszawa 2006 (*Prace Slawistyczne* 18).
- Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen, opr. W. Heinemeyer, wyd. 2, Marburg-Hannover 2000.
- Samsonowicz H., Cechy rzemieślnicze w średniowiecznej Polsce: mity i rzeczywistość, *Przegląd Historyczny* 75, 1984.
- Sawicki J., Wachowski K., Akcesoria pielgrzymie i dewocjonalia, w: *Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu. Studium strefy Nowy Targ we Wrocławiu*, cz. 2, Wrocław 2018 (*Wratislavia Antiqua* 23).
- Schaffer H., Geschichte einer schlesischen Liebfraueugildie seit dem Jahre 1343. Ein Beitrag zu der Geschichte der Gilden und religiösen Bruderschaften, Ratibor 1883.

- Scheuermann G., *Das Breslauer-Lexicon*, Dülmen 1994.
- Schnyder G., *Die Namen der Rosenkranzbruderschaft an der Augustinerkirche in Sagan (1663-1790)*, *Archiv für Sippenforschung und alle verwandten Gebiete* 12, 1935, z. 7.
- Schultz A., *Topographie Breslau's im 14. und 15. Jahrhundert*, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 10, 1871.
- Schultz A., *Urkundliche Geschichte der Breslauer Maler-Innung in den Jahren 1345 bis 1523*, Breslau 1866.
- Schultz A., *Zur Geschichte der Breslauer Goldschmied-Innung*, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 5, 1863.
- Słoń M., *Szpitalne średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000.
- Smolucha J., *Pielgrzymki Polaków do Rzymu w XVI wieku. Przyczynek do dziejów jubileuszowy chrześcijaństwa*, *Nasza Przeszłość* 94, 2000.
- Sobociński W., *Czerpalnie wody*, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.
- Sobociński W., *Młyn Siedmiu Kół*, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.
- Sowina U., *Budowniczość wodociągów w miastach polskich w XV-XVI wieku*, *Archaeologia Historica Polona* 7, 1998.
- Sowina U., *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowoczesnym. Ziemie polskie z Europą w tle*, Warszawa 2009.
- Spieź J.A., *Starania o kanonizację bł. Czesława i badania jego niepamiętnego kultu przeprowadzone we Wrocławiu w latach 1705-1706*, w: *Błogosławiony Czesław patron Wrocławia*, t. I, Wrocław-Warszawa 2006.
- Spieź J.A., *Średniowieczne świadectwa życia i kultu błogosławionego Czesława*, w: *Dominikanie w środkowej Europie w XIII-XV wieku. Aktywność duszpasterska i intelektualna*, Poznań 2002 (*Studia nad Historią Dominikanów w Polsce* 3).
- Strzyż P., Czubła P., Wrzosek J., *Działa i kamienna amunicja artyleryjska w arsenale wrocławskim w 1547 roku*, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica* 102, 2018.
- Surdacki M., *Bractwa charytatywne w Polsce od średniowiecza do końca XVIII wieku*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 101, 2014.
- Szczygieł S., *Początki dominikanów we Wrocławiu*, w: *Błogosławiony Czesław patron Wrocławia*, t. I, Wrocław-Warszawa 2006.
- Szynkiewicz E., *Plan Wrocławia Bartla Weinera (ojca) i Bartla Weinera (syna) z 1562 roku – jego zawartość informacyjna, wiarygodność i przydatność*, w: *Dawna kartografia miast*, Warszawa 2011 (*Z Dziejów Kartografii* 15).
- Trajdos T.M., *Bractwo św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie (XV-XVIII w.)*, *Nasza Przeszłość* 71, 1989.
- Trajdos T.M., *Mieszkaństwo ze Spisza w szeregach bractwa św. Zofii przy kościele św. Marka w Krakowie*, *Nasza Przeszłość* 129, 2018.
- Turek J., *Andrzej Rusiniec i reforma obserwancka w polskiej prowincji dominikanów*, *Przegląd Historyczny* 110, 2019, z. 3.
- Urban W., *Studia z dziejów diecezji wrocławskiej w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959.
- Urban W., *Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej (cd.)*. Biskup Jan Roth (1482-1506), *Studia Theologica Varsaviensia* tamże 5, 1967, nr 1.
- Urban W., *Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej (cd.)*. Biskup Rudolf z Rüdeshheim, *Studia Theologica Varsaviensia* 4, 1966, nr 1.
- Urban W., *Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej*. Biskup Jodok z Rosenbergu, *Studia Theologica Varsaviensia* 3, 1965, nr 2.
- Walawender A., *Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450-1586*, t. I, Lwów 1932.
- Walter E., *Der selige Ceslaus († 1242), ein Schüler des heiligen Dominicus*. Beiträge zur Biographie un zur Verehrung, cz. 2, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 46, 1988.
- Walter M., *Śląskie polonica rękopiśmienne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, cz. 2, Wrocław 1977.

- Wawra C., Die Bruderschaft von der Todesangst Jesu Christi am Kreuze in Löwenberg Schl., Greiffenberg in Schl. 1914.
- Weiss A., Chronik der Stadt Breslau von der ältesten bis zur neuesten Zeit, Breslau 1888.
- Węgrzyn-Klisowska W., Wrocławskie bractwa muzyczne w XVI i XVII wieku, Rocznik Wrocławski 5, 1998.
- Wiesiołowski J., Pielgrzymowanie Polaków do Rzymu na przełomie XV i XVI w., w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, Warszawa 1995 (*Colloquia Mediaevalia Varsoviensia II*).
- Wiśniowski E., Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu, Roczniki Humanistyczne 17, 1969, z. 2.
- Wolff A., Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku, *Studia Źródłoznawcze* 1, 1957.
- Wójcik M.L., Klęski elementarne w średniowiecznym Wrocławiu. I. Pożary i zarazy, Rocznik Wrocławski 6, 2000.
- Wyrobisz A., Czy istniały strzechy budowlane? Z zagadnień organizacji rzemieślników budowlanych w średniowieczu, *Przegląd Historyczny* 53, 1962.
- Zajchowska A., Dominicans of the Polish Province and the Observant Reform of the Order of Preachers in the Fourteenth and Early Fifteenth Centuries, *Revue d'Histoire Ecclésiastique* 117, 2022, nr 1-2.
- Zajchowska A., Franciszek Oczko i początki reformy obserwanckiej w polskiej prowincji dominikanów, *Średniowiecze Polskie i Powszechnie* 4, 2012.
- Zajchowska A., Między uniwersytetem a zakonem. Biografia i spuścizna pisarska dominikanina Jana z Ząbkowic († 1446), Warszawa 2013.
- Zaremska H., Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego, Wrocław 1977.
- Zaremska H., Żywi wobec zmarłych. Brackie i cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI w., *Kwartalnik Historyczny* 81, 1974.
- Zdanek M., Szlachta i cystersi jędrzejowscy XVII-XVIII w. w świetle wykazu konfratrów przyklasztornego bractwa św. Bernarda, w: *Z życia religijnego szlachty i mieszczaństwa między Wisłą a Pilicą w XVI-XIX wieku*. Studia, Kielce 2014.
- Die Zimmermeister der Breslauer Zunft 1457-1870, opr. K. Bimler, *Quellen zur schlesische Kunstgeschichte* 4, 1939.
- Żurek A., Młyny Maria i Feniks, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.
- Żurek A., Młyny św. Klary, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.
- Żurek A., Młyny, w: *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.

**The book of the deceased members of the prayer fraternity
of carpenters and millers at the Dominican Church in Wrocław
from the 15th and 16th centuries**

Summary

The paper is a contribution to the history of Late Medieval prayer fraternities. It concentrates on the fraternity of carpenters (later carpenters and millers), active in Wrocław. It was formed in mid-15th century and functioned until the turn of 1420s and 1430s. The spiritual care over it was extended by the local Dominicans from the monastery of St. Adalbert. In order to commemorate their deceased members and their relatives a special book was established, into which those persons were entered and the remaining brethren should pray for their souls. In some exceptional cases there were also living persons. During that period 620 persons were listed. Most of them were carpenters and millers, but there were also representatives of other crafts who remained in close contacts with the monastery of St. Adalbert. Men dominated among

them, with relatively few women. The whole material was analysed in various ways (e.g. names, possibly Slavic first names, noticeable migrations, occupations, etc.). As the entries are undated, the author attempted to find other indicators for reconstructing their chronology. The paper is accompanied by the edition of the whole listing, basically in transliteration. Abbreviations are expanded, the vowels representing ablaut are retained (e.g. u^o), but initial double consonants were reduced. Deletions in the manuscript are shown with special font: ~~abe~~, added words are in angle brackets: : <abc>, uncertain readings are signaled by [?], and scribal errors by [!].

Translated by Rafał T. Prinke